

Regionalni centar za životnu sredinu za
Centralnu i Istočnu Evropu
Kancelarija u Srbiji i Crnoj Gori

Sreten Đorđević & Miloš Katić

**VODIČ KROZ
PRAKTIČNU PRIMENU
ARHUSKE KONVENCIJE
I
MALI EKOLOŠKI
REČNIK**

Beograd, april 2004.

VODIČ KROZ PRAKTIČNU PRIMENU ARHUSKE KONVENCIJE I MALI EKOLOŠKI REČNIK

Izdavač:

Medija centar
Beograd
Makedonska 5/II

Za izdavača

Nebojša Spaić

Priprema

za štampu

APP, Beograd

Štampa

Libra, Beograd

Tiraž

150

Beograd, 2004.

ISBN 86-82827-34-4

Medija centar se zahvaljuje Regionalnom centru za životnu sredinu za Centralnu i Istočnu Evropu, kao i direktoru Centra Dr Radoju Lauševiću, koji su omogućili štampanje ove knjige.

Podržano od Evropske unije preko
Evropske agencije za rekonstrukciju

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
UVOD	9
1. Cilj i namena priručnika	9
2. Kako koristiti priručnik?	10
I DEO 11	11
1. KONVENCIJA IZ ARHUSA	11
1.1. Arhuska Konvencija u Srbiji	11
1.2. Dosadašnji rezultati	11
1.3. Dalje aktivnosti	13
1.4. Međunarodni značaj Arhuske konvencije	13
1.5. Trenutni status Arhuske konvencije	15
1.6. Značaj Arhuske konvencije za nevladine organizacije	15
1.7. Prava čoveka i Arhuska konvencija	15
1.8. Osnovni pojmovi i definicije	16
II DEO	17
1. TRI STUBA ARHUSKE KONVENCIJE	17
1.1. Pravo na informaciju o životnoj sredini	17
1.2. Učešće javnosti u donošenju odluka od značaja za životnu sredinu	17
1.3. Zaštita prava pred organima uprave i pravosudnim organima	18
2. ARHUSKA KONVENCIJA I DOMAĆI PROPISI	19
2.1. Stanje važećeg zakonodavstva	19
2.2. Važniji predlozi zakonskih propisa	19
III DEO	
PRIMERI PRAKTIČNE PRIMENE ODREDBI ARHUSKE KONVENCIJE	21
1. PRAVO NA PRISTUP INFORMACIJAMA	21
1.1. Kako ostvariti pravo na informaciju o stanju postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda fabrike čije se otpadne vode izlivaju u obližnju reku?	21
1.2. Informisanje javnosti u slučaju akcidenta izazvanog izlivanjem štetnih materija u reku čiji se vodotok nalazi u zaštićenom prirodnom dobru a čija se voda koristi za vodosnabdevanje	21
1.3. Da li se prilikom izdavanja informacija o stanju životne sredine kod resornog ministarstva primenjuje odgovarajući cenovnik usluga?	22
1.4. Koji su elementi prava potrošača na informisanje?	23
2. UČEŠĆE JAVNOSTI U DONOŠENJU ODLUKA VEZANIH ZA ŽIVOTNU SREDINU	24
2.1. Primer procedure učešća javnosti u slučaju izgradnje auto-puta kao objekta za koji je neophodna izrada analize uticaja na životnu sredinu	22
2.2. Procedura učešća javnosti u postupku pripreme određenih zakonskih projekata za usvajanje	25

2.3. Procedura učešća javnosti u postupku izrade i usvajanja urbanističkog plana	25
2.4. Procedura učešća javnosti u slučaju izgradnje ribogojilišta u zaštićenom prirodnom dobru	26
2.5. Na koji način potrošači mogu učestvovati u procesu donošenja odluka koje su od interesa za njih?	27
3. PRISTUP PRAVOSUĐU	27
3.1. Zaštita prava zainteresovane javnosti u slučaju nepoštovanja procedure učešća javnosti prilikom izrade analize uticaja na životnu sredinu	27
3.2. Primer ostvarenja prava na naknadu štete zbog pomora ribe prouzrokovanog ispiranjem prskalica za posipanje korova total herbicidima. (Upravljač nad ribarskim područjem protiv zagađivača)	28
3.3. Primer zaštite od zagađenja vazduha imisijom dima iz dimnjaka pekarskog preduzeća	28
3.4. Primer zaštite u slučaju zagađenja bukom od strane privatnog preduzetnika	29
3.5. Mogućnost pravne zaštite u slučaju zagađenja bukom koje potiče od preduzeća ili drugog pravnog lica	30
3.6. Primer moguće primene Zakona o zaštiti životne sredine u slučaju kada je odbijen zahtev da se izdaju informacije o privrednim aktivnostima u zaštićenom prirodnom dobru	30
3.7. Primer naknade štete prouzrokovane nezakonitim ribolovom	31
3.8. U slučaju povrede prava potrošača, koje sve vrste pravne zaštite postoje i koji je postupak za svaku od vrsta pravne zaštite?	31
ANEKSI	32
ANEKS I	32
Spisak nadležnih intitucija	32
ANEKS II	34
Korisne adrese i kontakti	34
ANEKS III	35
Lista korisnih publikacija	35
ANEKS IV	36
Spisak zemalja koje su potpisale ili ratifikovale Arhusku konvenciju	36
ANEKS V	38
Primer forme pismenog zahteva za informacijom	38
ANEKS VI	40
Zahtev za izdavanje informacije (pozitivna praksa Srbije)	40
MALI EKOLOŠKI REČNIK	43

PREGOVOR

„Arhuska konvencija je najambiciozniji poduhvat u smislu demokratizacije na polju životne sredine, pokrenut pod pokroviteljstvom Ujedinjenih Nacija. Njeno usvajanje je bilo ogroman korak napred u razvoju međunarodnog prava... Pristupivši principima Arhuske konvencije... države Istočne Evrope i Centralne Azije... jasno pokazuju da prava na polju životne sredine nisu rezervisana, kao luksuz, samo za bogate države... Moramo iskoristiti Svetski samit o održivom razvoju, sledeće godine, da ojačamo naš pristup pravu na polju životne sredine - ne samo u Evropi već u celom svetu.“

Kofi Anan

Generalni sekretar Ujedinjenih Nacija

„Kao Evropski komesar za zaštitu životne okoline... objavljujem da su principi Arhuske konvencije primenjivi i u teoriji i u praksi u celoj zajednici Evropske Unije. Mnogo vremena je potrebno da se promene navike građana, administracije, lokalnih vlasti i organizacija koje se bave zaštitom životne sredine. Ako naše evropsko društvo želi da ostane otvoreno, potrebno je da principi Arhuske konvencije postanu svakodnevni deo politike zaštite životne sredine.“

Margot Valstrom

Evropski komesar za
zaštitu životne sredine,
Evropska Komisija

„Drago mi je da Arhuska konvencija stupa na snagu. Iako SR Jugoslavija nije potpisala niti pristupila Konvenciji, nova politika zaštite životne sredine Srbije teži da integriše Arhusko „mišljenje“ u raspored izgradnje novog sistema zaštite životne sredine i prirodnih resursa... Očekujemo da će bar minimum standarda koje određuje Arhuska konvencija biti prihvaćeno u celom regionu.“

Anđelka Mihajlov

Ministar za zaštitu prirodnih
bogatstava i životne sredine Republike Srbije

Uvod

Priručnik „Vodič kroz praktičnu primenu Arhuske konvencije“ je pripremljen u okviru projekta „Podrška razvoju strategija za primenu Arhuske konvencije u zemljama Jugoistočne Evrope“. Ovaj projekat se odvija u sedam zemalja regiona: Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Makedoniji, Albaniji, Rumuniji, Bugarskoj i Srbiji i Crnoj Gori - u saradnji sa ministarstvima životne sredine zemalja obuhvaćenih projektom, nevladinim organizacijama koje se bave ovom problematikom i svim ostalim učesnicima u zaštiti životne sredine. Projekat finansira Ministarstvo spoljnih poslova Kraljevine Holandije, a implementira ga Regionalni Centar za životnu sredinu za Centralnu i Istočnu Evropu.

1. Cilj i namena priručnika

Većina zemalja regiona je potpisala ili ratifikovala Arhusku konvenciju o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i dostupnosti pravosuđa u vezi sa pitanjima koja se tiču životne sredine. Iako je naša zemlja jedna od retkih koja još uvek nije potpisala niti ratifikovala konvenciju, ova činjenica ne umanjuje njen značaj za nas. Pre svega, već četiri godine se na nacionalnom planu odvijaju aktivnosti koje imaju za cilj stvaranje pravnog i institucionalnog okvira za primenu Arhuske konvencije (za razliku od nekih država u okruženju ili pojedinih država Istočne Evrope i zemalja bivšeg Sovjetskog saveza koje su ratifikovale konvenciju, bez prethodno stvorenih osnovnih uslova za njenu primenu). Sa druge strane, imajući u vidu tendencije u međunarodno pravnoj zaštiti životne sredine, kao i aktuelne međunarodne procese sasvim je izvesno da će i naša zemlja u dogledno vreme ratifikovati Konvenciju.

Priručnik je namenjen pre svega nevladinim organizacijama koje se bave zaštitom životne sredine i najširoj javnosti, ali svakako može biti koristan i predstavnicima vladinog i privrednog sektora. Dva su osnovna cilja ovog priručnika:

- ♦ da upozna predstavnike nevladinih organizacija i najšire javnosti sa osnovnim načelima Arhuske konvencije, njenim istorijatom, trenutnim statusom na međunarodnom nivou i u Srbiji, kao i sa očekivanim daljim aktivnostima u cilju ratifikacije i sprovođenja Arhuske konvencije u našoj zemlji.
- ♦ da pomogne nevladinim organizacijama i građanima da prepoznaju prednosti koje Arhuska konvencija donosi, te da im, kroz vrlo praktične primere u formi pitanja i odgovora omogućiti da lakše ostvaruju svoja prava prema pozitivnom zakonodavstvu Republike Srbije, ali i da im ukaže na mogućnosti koje u konkretnim slučajevima predviđa Konvencija i na taj način pripremi čitaoca za aktivno učešće u njenom sprovođenju.

2. Kako koristiti priručnik?

Priručnik je izrađen u formi praktikuma, koji uz opšta pitanja i aktuelnosti vezane za Arhusku konvenciju pokušava da čitaocu na najjednostavniji način približi ovu materiju.

U uvodnom delu daje se kratak istorijat Arhuske konvencije, njen trenutni status na međunarodnom planu i u našoj zemlji, kao i pojašnjenja osnovnih pojmova i definicija onako kako ih definiše Arhuska konvencija. Poseban odeljak u priručniku posvećen je značaju Arhuske konvencije za nevladine organizacije.

U praktičnom delu, priručnik daje odgovore na neka od pitanja sa kojima se nevladine organizacije i građani često susreću ili bi mogli da se susretnu u svakodnevnom životu. Pitanja su selektovana na osnovu predloga samih nevladinih organizacija ili na osnovu iskustava do kojih smo došli tokom realizacije projekata vezanih za Arhusku konvenciju.

Jedan od ciljeva priručnika svakako je i upoznavanje javnosti sa najznačajnijim državnim institucijama za sprovođenje Arhuske konvencije. Obzirom na „širinu“ Konvencije u prilogu priručnika data je lista institucija koje su od većeg značaja za pitanja koja reguliše konvencija, pre svega pitanja dostupnosti informacija sa adresama i kontaktima tih institucija. Takođe, u prilogu se daju neke korisne adrese i kontakti na kojima se mogu pronaći informacije o Arhuskoj konvenciji, liste zemalja koje su potpisale i ratifikovale Konvenciju. U prilogu su dati i model formulara koji se u nekim zemljama koristi za zahtev za informacijom od značaja za životnu sredinu, i predlog mogućeg formulara iste namene koji je u skladu sa našim važećim zakonodavstvom. Ovo stoga što procedura zahteva za informacijama ovog tipa kod nas još uvek nije sistematizovana na adekvatan način, a uvođenje posebnih formulara je jedan od mogućih načina za rešavanje ovog problema.

I DEO

1. Konvencija iz Arhusa

1.1. Arhuska Konvencija u Srbiji

Arhuska konvencija o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i dostupnosti pravosuđa u vezi sa pitanjima koja se tiču životne sredine usvojena je 25. juna 1998. godine na četvrtoj ministarskoj konferenciji „Životna sredina za Evropu“ održanoj u Danskom gradu Arhusu, pod pokroviteljstvom Ekonomske komisije Ujedinjenih nacija za Evropu (UN / ECE). Tada je Konvenciju potpisalo 35 država i Evropska zajednica a u narednom periodu predviđenom za potpisivanje još 4 države. U skladu sa članom 20 Konvencija je stupila na snagu 30. oktobra 2001. godine. Prvi sastanak članica Arhuske konvencije održan je u oktobru 2002. godine u italijanskom gradu Luki (Lucca). Danas konvencija ima 25 država članica.

Srbija i Crna Gora nisu članice Arhuske konvencije. Tadašnja SR Jugoslavija, zbog poznatih okolnosti vezanih za međunarodni položaj zemlje, nije bila uključena ni u pripreme aktivnosti oko izrade i usvajanja Konvencije. Ona nije učestvovala ni na ministarskoj konferenciji na kojoj je Konvencija usvojena i ako su predstavnici NVO iz SR Jugoslavije učestvovali na ovoj konferenciji.

Prve inicijative vezane za Arhusku konvenciju u Srbiji su pokrenute 1999. godine posredstvom Regionalnog centra za životnu sredinu za Centralnu i Istočnu Evropu (REC), odnosno REC-ove kancelarije u Beogradu. Od tada do danas realizovan je veliki broj aktivnosti usmerenih na stvaranje uslova za ratifikaciju i sprovođenje Arhuske konvencije u Srbiji.

1.2. Dosadašnji rezultati

Aktivnosti usmerene na jačanje kapaciteta, kako državnog tako i NVO sektora, za sprovođenje Arhuske konvencije kao i za širenje informacija i podizanje javne svesti o Konvenciji su se ogledale pre svega u brojnim seminarima obuke za predstavnike oba sektora, programima finansijske pomoći NVO, javnim tribinama, sastancima i izdavanjem različitih publikacija o Arhuskoj konvenciji.

Ciljevi ovih treninga i seminara bili su različiti: upoznavanje predstavnika ciljnih grupa sa osnovnim odredbama Arhuske konvencije, modelima pristupa informacijama i distribucije informacija, modelima učešća javnosti, ukazivanja na prednosti koje iz njih proizilaze i sl. Takođe, nekoliko namenskih seminara za predstavnike lokalne samouprave i resornog ministarstva, kao i sličnih seminara za NVO imali su za cilj razvoj osnovnih veština za sprovođenje učešća javnosti u procedurama analize uticaja na životnu sredinu i strateške procene uticaja na životnu sredinu.

Rezultati ovih aktivnosti su vidljivi pre svega u smislu opšte upućenosti ciljnih grupa u ovu problematiku kao i u osposobljenosti

jednog dela državnih organa za praktično sprovođenje odredbi Arhuske konvencije i pripremljenosti jednog broja nevladinih organizacija za aktivno učešće u ovim procedurama.

Uz finansijsku podršku REC Kancelarije u Beogradu, 1999. godine publikovan je prvi informator o Arhuskoj konvencijim zatim 2000. godine publikacija „Arhuska konvencija - vodič za praktičnu upotrebu“ i „Priručnik za učešće javnosti u odlučivanju“. Prva dva izdanja imala su za cilj pre svega informisanje o Arhuskoj konvenciji i upoznavanje sa njenim osnovnim načelima, dok je poslednji bio namenjen NVO-ima s ciljem da im pomogne da u praksi pokreću inicijative za učešće javnosti u odlučivanju. Nakon toga, 2001. godine izašla je publikacija „Pravo na adekvatnu životnu sredinu“ kao prva analiza zakonodavstva Republike Srbije, Republike Crne Gore i SR Jugoslavije u odnosu na zahteve Arhuske konvencije. U ovoj analizi je dat presek stanja domaćih propisa upoređenih sa standardima iz Arhuske konvencije, s ciljem da se identifikuju nesaglasnosti domaćih propisa sa standardima iz Arhuske konvencije i predlože neophodne izmene i dopune kako bi se stvorile osnovne pretpostavke za primenu Konvencije. Takođe, publikacija sadrži i prevod teksta Arhuske konvencije na srpski jezik. Sva ova izdanja su se pokazala kao veoma korisno sredstvo informisanja, upoznavanja šire javnosti sa Arhuskom konvencijom i podizanja javne svesti o Konvenciji i njenim standardima.

Ne treba zanemariti ni veliki broj savetovanja, tribina, kampanja i sličnih aktivnosti koje su imale značaj za aktuelizaciju pitanja Arhuske konvencije u Srbiji. Ovakvi skupovi su često bili vrlo korisni u smislu definisanja trenutnog stanja i određivanja i planiranja budućih aktivnosti vezanih za Arhusku konvenciju.

U sklopu Programa obnove životne sredine Jugoistočne Evrope (REReP), kao dela Pakta stabilnosti, pokrenut je, polovinom 2001. godine, projekat „Podrška razvoju strategija za primenu Arhuske konvencije“. Na osnovu toga je izrađen opis potreba Srbije i Crne Gore (Needs assessment) koji je definisao osnovne zakonodavne, institucionalne i druge potrebe, kako vladinog tako i nevladinog sektora, kao neophodnih pretpostavki za primenu Arhuske konvencije.

Može se reći da su sve navedene aktivnosti doprinele, pre svega opštoj informisanosti i stvaranju povoljne klime o Arhuskoj konvenciji i podizanju javne svesti, kako o samoj Konvenciji tako i o značaju zaštite životne sredine uopšte. Međutim, neosporno je da je dosadašnji rad na ovom polju u značajnoj meri uticao i na bržu i kvalitetniju pripremu države za ratifikaciju Arhuske konvencije. Takođe, evidentno je da su se dosadašnji način rada i realizovane aktivnosti pozitivno odrazile na unapređenje i osposobljavanje državnog sektora i NVO za praktično sprovođenje Arhuske konvencije.

1.3. Dalje aktivnosti

Očekuje se da bi državna zajednica Srbije i Crne Gore mogla ratifikovati Arhusku konvenciju do kraja tekuće ili početkom sledeće

godine. U prilog ovoj pretpostavci ide i činjenica da je Srbija i Crna Gora na poslednjoj Panevropskoj Konferenciji „Životna sredina za Evropu“, održanoj u maju ove godine u Kijevu potpisala protokole o Strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu i Protokol o regostrima ispuštanja zagađujućih materija, koji su u bliskoj vezi sa Arhuskom konvencijom.

Na osnovu toga može se očekivati da se dalje aktivnosti na pripremi za sprovođenje Konvencije intenziviraju. One bi u osnovi trebalo da podrazumevaju dalje usaglašavanje zakonske regulative, stvaranje institucionalnog okvira za sprovođenje Konvencije, materijalno-tehničko opremanje institucija, obuku kadrova i dalji rad na podizanju javne svesti o Konvenciji. Za očekivati je da će se jedan deo tih aktivnosti odvijati u skladu sa preporukama koje su date u dokumentu „Strategija za primenu Arhuske konvencije u Srbiji“, čija je izrada u toku.

1.4. Međunarodni značaj Arhuske konvencije

U pogledu međunarodnog značaja Arhuske konvencije, moramo se osvrnuti na širi kontekst, aktuelnosti i tendencije u međunarodno pravnoj zaštiti životne sredine, njeno mesto u „sistemu“ međunarodno pravne zaštite životne sredine na regionalnom i širem planu, njene ciljeve i opšte obaveze strana ugovornica Konvencije. Dva su osnovna međunarodna procesa čiji su rezultati ugrađeni u odredbe Arhuske konvencije. Najpre, to je proces izgradnje međunarodno pravnih normi u oblasti životne sredine univerzalnog karaktera i od značaja za sve države sveta i drugo, regionalne aktivnosti među kojima posebno mesto pripada procesu „Životna sredina za Evropu“.

U prvom slučaju se radi o aktivnostima koje se odvijaju u okviru međunarodnih organizacija univerzalnog karaktera među kojima najistaknutije mesto pripada Ujedinjenim nacijama i različitim organizacijama i telima u okviru sistema Ujedinjenih nacija. Rezultat pomenutih aktivnosti posebno je vidljiv po velikom broju međunarodnih ugovora u oblasti životne sredine univerzalnog karaktera zaključenih pod njihovim okriljem i uz njihovo aktivno učešće. Tome treba dodati i međunarodnopravne dokumente u drugim oblastima a pre svega u oblasti ljudskih prava, odnosno razvoj i dostignuća koji u ovoj oblasti imaju, ili mogu imati, na tumačenje odredbi Arhuske konvencije. Ovde najznačajnije mesto pripada Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima (1948), Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (1966) i Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966).

Što se tiče regionalnih aktivnosti u oblasti životne sredine neophodno je voditi računa o njihovim specifičnostima. U evropskom regionu nekoliko međunarodnih organizacija ima vodeću ulogu u oblasti životne sredine. Pored Evropske unije, Saveta Evrope, Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj i Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju, kao najznačajnijih, posebno mesto pripada Ekonomskoj komisiji Ujedinjenih nacija za Evropu, kao

jednoj od pet regionalnih komisija Ujedinjenih nacija. Procesom „Životna sredina za Evropu“, koji se odvija u okviru Ekonomske komisije UN za Evropu, obuhvaćeno je ukupno 55 država zapadne, istočne i centralne Evrope, SAD, Kanada, Izrael, države Centralne Azije i kavkaskog dela bivšeg Sovjetskog Saveza. Do sada su održane četiri ministarske konferencije.

Na trećoj ministarskoj konferenciji „Životna sredina za Evropu“, održanoj u Sofiji usvojene su „Sofijske inicijative“ - dokument koji definiše prioritetne teme zemalja Centralne i Istočne Evrope u oblasti životne sredine (kvalitet lokalnog vazduha, ekonomski instrumenti za primenu politike zaštite životne sredine, biološka raznovrsnost i učešće javnosti u procesu odlučivanja).

Učesnici treće konferencije „Životna sredina za Evropu“ izrazili su, između ostalog, i potrebu za povećanjem učešća javnosti u pitanjima koja se tiču životne sredine. Imajući u vidu Princip 10 Deklaracije o životnoj sredini i razvoju usvojene na „Zemaljskoj konferenciji“ UNCD održanoj 1992. godine u Rio de Žaneiru (Brazil), pripremili su „Smernice za pristup informacijama o životnoj sredini i učešću javnosti u donošenju odluka o pitanjima koja se tiču životne sredine“.

Prateći obavezu preuzetu u Sofiji, pod pokroviteljstvom Ekonomske komisije Ujedinjenih nacija za Evropu, počeli su pregovori kako bi se Smernice načinjene u Sofiji pretočile u legalni međunarodni pravni mehanizam. Pregovori su počeli u junu 1996., a završeni u martu 1998. Kao rezultat ovih pregovora nastala je Arhuska konvencija, međunarodni pravni instrument, potpisana na četvrtoj konferenciji „Životna sredina za Evropu“ održanoj u danskom gradu Arhusu.

Po prvi put u ovakvim pregovorima su učestvovala i nevladine organizacije, zatim Regionalni centar za životnu sredinu za Centralnu i Istočnu Evropu i druge međunarodne organizacije koje su dale značajan doprinos celokupnom procesu pripreme i usvajanja Konvencije.

Imajući u vidu sve navedeno, može se reći da Arhuska konvencija predstavlja novu kategoriju međunarodnih ugovora, pa na osnovu toga treba ocenjivati i njen međunarodni značaj. Najpre, Arhuska konvencija je jedan od novijih međunarodno pravnih višestranih instrumenata u oblasti životne sredine. Ona, za razliku od drugih međunarodnih ugovora koji uglavnom utvrđuju međusobne obaveze i prava strana ugovornica, najvećim delom formuliše obaveze i prava strana ugovornica prema javnosti.

Sa druge strane u Arhuskoj konvenciji se po prvi put pravo svake osobe „da živi u životnoj sredini koja odgovara njenom zdravlju i blagostanju“ postavlja u korpus osnovnih ljudskih prava.

1.5. Trenutni status Arhuske konvencije

Arhuska konvencija je stupila na snagu 30. oktobra 2001. godine. Da bi Konvencija stupila na snagu, bilo je potrebno da prođe devedeset dana od deponovanja šesnaestog ratifikacionog instru-

menta. Trenutno, Konvenciju je potpisalo: 45 zemalja, a 25 je deponovalo instrument ratifikacije, prihvatanja, odobrenja ili pristupanja čime su se obavezale odredbama Konvencije.

1.6. Značaj Arhuske konvencije za nevladine organizacije

Nevladine organizacije su od samog početka bile uključene u pregovore koji su prethodili usvajanju Arhuske konvencije. Na ovaj način, treći sektor je prihvaćen kao partner u procesu kreiranja i razvoja politike zaštite životne sredine.

Osnovni beneficijar Arhuske konvencije je „javnost“, odnosno građanin kao pojedinac ili udružen u različite forme udruživanja. Arhuska konvencija precizno definiše termin „zainterosovana javnost“ s tim što se nevladine organizacije koje se bave pitanjima životne sredine, a prema nacionalnom zakonodavstvu ispunjavaju uslove za to, automatski smatraju zainteresovanom javnošću. Samim tim Arhuska konvencija postavlja nevladine organizacije u privilegovan položaj. Konvencija obavezuje države članice da učine dostupnim informacije od značaja za životnu sredinu, omogućiti predstavnicima javnosti da učestvuju u donošenju odluka i obezbedi im adekvatnu pravnu zaštitu u slučaju nepoštovanja ovih prava.

I bez ulaska u detaljnije razmatranje odredbi Konvencije, može se zaključiti da ona teži ukidanju državnog monopola sa oblasti životne sredine tako što građanima i nevladinim organizacijama omogućuje pristup informacijama i aktivno učešće u različitim procedurama od značaja za životnu sredinu i time ih dovodi u poziciju partnera u ovim procesima.

1.7. Prava čoveka i Arhuska konvencija

Fundamentalno pitanje koje Arhuska konvencija reguliše jeste pitanje prava čoveka na adekvatnu životnu sredinu, dakle prava čoveka da živi u sredini koja obezbeđuje zdravlje i dobrobit i takođe obavezuje da se takva životna sredina čuva i unapređuje u interesu sadašnjih i budućih generacija. Konvencija ovo bazično pravo nadgrađuje pravom građana na pristup informacijama, na učešće u donošenju odluka i zaštitom pred nadležnim državnim organima a pre svega pred organima uprave i pravosuđa. Tako se kreiraju nova prava čoveka vezana za životnu sredinu i ako ona po sebi i nisu novina. Tačnije, to su opšta ljudska prava (pravo na informisanost, pravo na učešće u odlučivanju, pravo na sudsku zaštitu) koja su odavno našla mesto u najvažnijim međunarodnim dokumentima u oblasti ljudskih prava. Novina je što se ona ovom prilikom vezuju za životnu sredinu.

1.8. Osnovni pojmovi i definicije

Konvencija definiše čitav niz pojmova koji imaju značaj za ostvarivanje standarda koji su postavljeni.

Pojam javna vlast podrazumeva:

- a) državnu upravu na svim teritorijalno administrativnim nivoima;
- b) fizička ili pravna lica na koja su preneti javna ovlašćenja u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom, uključujući posebne dužnosti, aktivnosti ili usluge koje se tiču životne sredine;
- c) svako drugo fizičko ili pravno lice koje ima javne odgovornosti ili funkcije, ili pruža javne usluge u vezi sa životnom sredinom i sl., osim državnih organa i tela zakonodavne i sudske vlasti.

„Informacija koja se tiče životne sredine“ znači bilo koju informaciju u pisanoj, vizuelnoj, zvučnoj, elektronskoj ili bilo kojoj drugoj materijalnoj formi o:

- a) stanju elemenata životne sredine, kao što su vazduh i atmosfera, voda, tlo, zemljište, predeli i prirodni kompleksi, biološki diverzitet i njegove komponente, uključujući genetički modifikovane organizme kao i o interakciji između ovih elemenata;
- b) faktorima kao što su supstance, energija, buka i zračenje i o aktivnostima ili merama, uključujući upravne mere, o sporazumima u vezi sa pitanjima koja se tiču životne sredine, o politici, zakonskim aktima, planovima i programima koji utiču ili će verovatno uticati na elemente životne sredine u okvirima gore navedenog podstava a) i o cost - benefit analizama i drugim ekonomskim analizama i pretpostavkama korišćenim u donošenju odluka koje se tiču životne sredine;
- c) stanju zdravlja i bezbednosti ljudi, uslovima života ljudi, kulturnim spomenicima i građevinama, ukoliko na njih utiče ili može da utiče stanje elemenata životne sredine ili ukoliko na njih deluju ovi elementi, faktori, aktivnosti ili mere na koje se odnosi gore navedeni podstav b);

„Javnost“ znači jedno ili više fizičkih ili pravnih lica i, u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom ili praksom, njihova udruženja, organizacije ili grupe;

„Zainteresovana javnost“ znači javnost koja je ugrožena ili će verovatno biti ugrožena ili ima interes u donošenju odluka koje se tiču životne sredine.

Nevladine organizacije koje promovišu zaštitu životne sredine i koje zadovoljavaju uslove propisane nacionalnim zakonodavstvom biće smatrane zainteresovanim u smislu prethodne definicije te pred organima javnih vlasti ne moraju dokazivati svojstvo zainteresovanog lica.

II DEO

1. TRI „STUBA“ ARHUSKE KONVENCIJE

1.1. Pravo na informaciju o životnoj sredini

Pravo na informaciju o životnoj sredini konvencija raščlanjuje na dva prava: pasivno i aktivno pravo na informaciju, pri čemu prvo podrazumeva obavezu vlasti da odgovarajućim sredstvima informisanja javnosti obezbedi blagovremenu i istinitu informaciju o životnoj sredini i pojavama i aktivnostima koje mogu imati uticaj na kvalitet životne sredine, zdravlje ljudi i životinja. Drugi aspekt prava na informaciju predstavlja obaveza vlasti da odgovori na zahtev zainteresovane javnosti u situaciji kada ova zahteva informacije o životnoj sredini.

Postoje dve grupe razloga zbog kojih zahtev za izdavanjem informacije može biti odbijen i ovi razlozi su opšteg i posebnog karaktera. Prva grupa se tiče formalnih nedostataka zahteva (nerazumnost, uopštenost i sl.) ili činjenice da organ vlasti ne poseduje takvu informaciju. U drugu grupu spadaju one situacije kada bi objavljivanje informacije negativno uticalo na: poverljivost rada državnih organa u slučaju kada je poverljivost predviđena odredbama nacionalnog zakona, međunarodne odnose, nacionalnu odbranu ili javnu bezbednost, objektivnost rada pravosudnih organa, pravo lica na pošteno suđenje ili mogućnost javne vlasti da sprovede krivičnu ili disciplinsku istragu, poverljivost komercijalnih i industrijskih informacija, u slučajevima kada je poverljivost predviđena odredbama zakona, u cilju zaštite legitimnog ekonomskog interesa, izuzev kada se radi o informacijama koje se tiču emisija značajnih za zaštitu životne sredine, kada će takve informacije biti objavljene, prava intelektualne svojine, poverljivost ličnih podataka, odnosno dosijea, koji se odnose na fizičko lice, kada to lice nije dalo pristanak za otkrivanje informacija javnosti, u slučajevima kada je takva poverljivost predviđena odredbama nacionalnog zakona, interese treće strane koja obezbeđuje informacije, kada ona nije imala, ili nije mogla biti stavljena pod zakonsku obavezu davanja informacija, u slučajevima kada ta strana ne da pristanak na objavljivanje informacije ili životnu sredinu na koju se informacije odnose, kao što je slučaj sa područjima razmnožavanja retkih vrsta.

Navedeni osnovi za odbijanje zahteva moraju se tumačiti na restriktivan način, uzimajući u obzir interes javnosti za objavljivanje informacija i uzimajući u obzir da li se tražene informacije odnose na emisije u životnu sredinu.

1.2. Učešće javnosti u donošenju odluka od značaja za životnu sredinu

Poglavljem o učešću javnosti, Konvencija nameće obavezu javnim vlastima da unutrašnjim propisima predvide mogućnosti uključivanja javnosti u postupke u kojima se donose odluke koje su od

značaja za životnu sredinu. Moguće je je uočiti šest posebnih grupa na koje se odnose određena pravila o učešću javnosti u donošenju odluka. To su:

- a) učešće javnosti u donošenju odluka kada su u pitanju posebne aktivnosti koje Arhuska konvencija u svom Aneksu I relativno precizno nabraja;
- b) učešće javnosti u donošenju odluka o aktivnostima koje nisu navedene Aneksu I uz Konvenciju ali na koje se mogu primenjavati pravila Konvencije;
- c) učešće javnosti u donošenju odluka kada se radi o aktivnostima koje se ponovo razmatraju ili menjaju;
- d) učešće javnosti u donošenju odluka o tome da li da se odobri namerno ispuštanje genetički modifikovanih organizama u životnu sredinu;
- e) učešće javnosti u izradi planova, programa i politika koje se tiču životne sredine i
- f) učešće javnosti u toku pripreme izvršnih propisa i/ili opšte primenjivih pravno obavezujućih normativnih instrumenata.

Posebno je sa aspekta učestalosti u pravnom životu značajno učešće javnosti u procedurama izrade analize uticaja na životnu sredinu i u postupku izdavanja ekoloških dozvola.

1.3. Zaštita prava pred organima uprave i pravosudnom organima

Ovde se pre svega insistira na davanju garancija javnosti u pogledu prava na preispitivanje odluka koje se odnose na dostupnost informacija. U tom cilju omogućuje se svakome, čiji su interesi ili prava povređeni, pravo na pravnu zaštitu pred sudom ili drugim nepristrasnim telom. Konvencija, nadalje, nameće stranama obavezu da učine da sve odluke koje se donesu u ovakvoj proceduri budu obavezujuće za vlast te da takvi akti po svojoj formi budu snabdeveni, između ostalog, obrazloženjem kao obaveznim elementom forme u slučajevima kada je odluka nepovoljna po zainteresovanu javnost.

Zaštitom prava na učešće u procedurama donošenja odluka koje se odnose na životnu sredinu se obezbeđuje dostupnost pravosuđa kroz mogućnost procesnog i materijalnog preispitivanja odluka organa vlasti - naročito u okviru sprovedenih procedura učešća javnosti kod procene uticaja na životnu sredinu, učešća u izradi planova, programa i politika životne sredine te u pripremi izvršnih propisa kojima se uređuje materija životne sredine i sl.

Arhuska konvencija obavezuje vlasti na poštovanje predviđenih procedura i u svim drugim situacijama predviđenim unutrašnjim pravom, kada se radi o zaštiti prava koja ulaze u korpus prava životne sredine.

2. Arhuska konvencija i domaći propisi

Povelja o ljudskim i manjinskim pravima Državne zajednice SCG pravo na dostupnost informacija o životnoj sredini, po prvi put u ustavnoj istoriji, ugrađuje u korpus osnovnih ljudskih prava. Istovremeno, Ustavna povelja Državne zajednice SCG jasno daje primat međunarodnom pravu i time definiše i svoj stav prema opšte usvojenim međunarodnim principima i međunarodnim ugovorima. Iz toga se može izvesti zaključak o neophodnosti ugradnje standarda Arhuske konvencije u pravni sistem Srbije i Crne Gore, pogotovo zbog činjenice da je Arhuska konvencija jedna od onih međunarodnih ugovora čije je usvajanje i primena uslov za pridružene zemlje EU.

2.1. Stanje važećeg zakonodavstva

Dosadašnje analize ukazuju na postojanje određenog broja zakonskih i podzakonskih akata koji u sebi sadrže odredbe koje su u skladu sa pojedinim zahtevima sadržanim u Konvenciji. Narочito se to odnosi na oblast informisanja o životnoj sredini kao i postojanje velikog broja sektorskih zakona koji pojedinim odredbama sankcionišu ponašanja i radnje uperene protiv životne sredine i zdravlja. U segmentu pristupa upravi i pravosuđu, takođe, domaći propisi sadrže veći broj rešenja koja su u skladu sa standardima Konvencije. Nasuprot tome, stoje i značajni nedostaci. Najveći se uočavaju u delu učešća javnosti. Osim u delu urbanističkog planiranja, propisi ne nude mogućnost uključivanja javnosti u procedure donošenja odluka o životnoj sredini, što je posebno značajno prilikom izrade analiza uticaja na životnu srednu i izdavanja ekoloških dozvola. Status nevladinih organizacija koje se bave zaštitom životne sredine, nije uređen na način kako to uređuje Konvencija što ima negativne posledice na mogućnost zaštite prava pred organima uprave i pravosuđa. Informacioni sistem životne sredine, predviđen zakonom, nije formiran. Posledica ovakvog stanja jeste slabo informisana i demotivisana javnost i veoma oskudna pravna praksa u oblasti zaštite „ekoloških“ prava.

2.2. Važniji predlozi zakonskih propisa

U poslednje vreme se čine određeni napori da se domaće zakonodavstvo unapredi i približi evropskim uzorima. U postupku izrade ili usvajanja se nalazi veći broj, za životnu sredinu, značajnih zakonskih akata. Po značaju se izdvaja Predlog zakona o sistemu zaštite životne sredine, koji informisanju i učešću javnosti posvećuje posebno poglavlje, stvarajući osnov za dalju dogradnju i unapređenje niže legislative. I drugi zakonski predlozi kao što su: Predlog zakona o dostupnosti informacija od javnog značaja, Predlog zakona o narodnom advokatu, Predlog zakona o udruženjima građana, radne verzije Pravilnika o izradi analize uticaja na životnu sredinu i Pravilnika o integralnom sprečavanju i kontroli zagađenja (uvođenje sistema ekoloških dozvola) i sl., zaslužuju pažnju jer u

određenoj meri regulišu pitanja koja su od značaja za dostupnost informacija o životnoj sredini, učesće javnosti u postupcima u kojima se donose odluke od značaja za životnu sredinu kao i zaštitu prava pred upravom i organima pravosuđa.

III DEO

PRIMERI PRAKTIČNE PRIMENE ODREDBI ARHUSKE KONVENCIJE

1. Pravo na pristup informacijama

1.1. Kako ostvariti pravo na informaciju o stanju postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda fabrike čije se otpadne vode izlivaju u obližnju reku?

Zakon daje mogućnosti svakom ko ima na zakonu zasnovan interes da od nadležnih pravnih odnosno fizičkih lica zahteva informacije koje se odnose na stanje i pojave od značaja za životnu sredinu, zdravlje ljudi ili životinja. Podatke o stanju ispravnosti postrojenja za prečišćavanje voda zato pre svega treba zahtevati od odgovornog lica u preduzeću, pismenim putem, preporučenim pismom ili predajom u prijemnu kancelariju sa zahtevom da se izda potvrda o prijemu zahteva.

U slučaju da se na zahtev ne odgovori u primerenom roku, kakvim se može smatrati rok od 30 dana predviđen Zakonom o opštem upravnom postupku, ili da je sadržaj odgovora nezadovoljavajući, stranka se može obratiti nadležnom inspektor za vodoprivredu, građevinarstvo ili opštinskom ekološkom inspektor, sa zahtevom da se ispita stanje postrojenja ili kvalitet otpadnih voda koje iz postrojenja izlaze u slobodne vodotoke.

Konačno, u slučaju odbijanja davanja informacija ili prikrivanja pravih informacija o stanju postrojenja na raspolaganju je i krivično pravna zaštita predviđena Zakonom o zaštiti životne sredine. Navedene mogućnosti zaštite u načelu su saglasne odredbama Arhuske konvencije, s tim što treba imati u vidu i dopunske standarde u pogledu cene postupka, u čemu domaća praksa nije unificirana.

1.2. Informisanje javnosti u slučaju akcidenta izazvanog izlivanjem štetnih materija u reku čiji se vodotok nalazi u zaštićenom prirodnom dobru a čija se voda koristi za vodosnabdevanje.

Javno preduzeće odnosno druga organizacija koja je staralac u zaštićenom prirodnom dobru, obavezna je da vrši periodičnu kontrolu kvaliteta vode na teritoriji zaštićenog dobra. Informacije o kva-

litetu vode dobijaju se od ovlašćenih laboratorija i dostupne su javnosti. Stoga je Staralac u zaštićenom prirodnom dobru ovlašćen da informacije ovlašćene organizacije javno objavljuje. U slučaju akcidenta, Staralac, na osnovu rezultata ovlašćene laboratorije obaveštava lokalni Centar za obaveštavanje ili sličan organ na lokalnom nivou, javno preduzeće za vodosnabdevanje čiji je vodozahvat ugrožen akcidentom, opštinski organ uprave zadužen za komunalne poslove i životnu sredinu kao i nadležne inspeksijske organe. Važno je naglasiti da se podaci o kvalitetu vode za piće kao i vode koja je izvoriste vodosnabdevanja ne mogu smatrati poverljivim te su svi navedeni subjekti obavezni da takve podatke, posebno u slučaju akcidenta, bez odlaganja saopšte javnosti. Javno preduzeće za vodosnabdevanje, po osnovu zakonske obaveze takođe redovno meri kvalitet vode koja se koristi za vodosnabdevanje, tako da sve navedeno važi i za ova pravna lica.

Skrivanje odn. prikriivanje ovakvih informacija od javnosti povlači krivičnu odgovornost odgovornih lica a po Zakonu o zaštiti životne sredine.

U ovom slučaju radi se o primeni odredbi Arhuske konvencije koje se odnose na tzv. pasivno pravo javnosti na informisanje, dakle obavezu lokalnih vlasti, javnih preduzeća i sličnih organa i organizacija da i bez konkretnog zahteva blagovremeno obaveste javnost o pojavama koje su od značaja za životnu sredinu, život i zdravlje ljudi.

1.3. Da li se prilikom izdavanja informacija o stanju životne sredine kod resornog ministarstva primenjuje odgovarajući cenovnik usluga?

Osnovni propis koji uređuje materiju snošenja troškova postupka pred organima uprave je Zakon o opštem upravnom postupku. Već se načelom ekonomičnosti postupka nalaže organima uprave da postupak vode bez odugovlačenja i sa što manje troškova za stranku i druge učesnike u postupku, s tim da takvim postupanjem ne bude dovedeno u pitanje potpuno i tačno izvođenje potrebnih dokaza i preduzimanje drugih upravnih radnji. To zapravo znači da načelo ekonomičnosti ne sme biti na štetu donošenja zakonitog i pravilnog rešenja.

Posebni izdaci u novcu koji po osnovu putnih troškova, troškova veštačenja, uviđaja, oglasa i sl. koji nastaju sprovođenjem postupka padaju, po pravilu, na teret onoga koji je postupak započeo. Ovde zakon ne navodi posebno troškove za izdavanje dokumenata, fotokopiranje prepisa i drugih pisanih izveštaja o stanju životne sredine ali se može uzeti da se prethodno pravilo odnosi i na takve aktivnosti organa uprave. Troškovi po osnovu izdataka za takse svakako padaju na teret podnosioca zahteva, ako je takva obaveza posebno predviđena. Ako je izvesno da će određeni postupak pokrenut po zahtevu stranke izazvati izdatke u gotovom novcu, organ uprave može zahtevati polaganje novca unapred ko-

ji služi za pokriće takvih troškova. O tome ko snosi troškove upravnog postupka i u kom iznosu odlučuje organ uprave koji vodi postupak rešenjem kojim se isti završava. O troškovima se može doneti i poseban zaključak.

Zakon nudi i mogućnosti oslobađanja od plaćanja troškova upravnog postupka. Oslobodjenje zavisi od imovnog stanja učesnika u postupku i može biti potpuno ili delimično. Ovo oslobodjenje se odnosi, između ostalog, i na troškove plaćanja taksi i drugih izdataka u postupku.

Naravno, oslobađanju od plaćanja troškova upravnog postupka prethodi zahtev koji je ka tome uperen. Protiv zaključka kojim se odbija zahtev za oslobađanje od plaćanja troškova stranka ima pravo posebne žalbe.

Praksa Ministarstva za zaštitu prirodnih bogatstava i životne sredine izlazi u susret licima koji prema ministarstvu ističu zahteve za izdavanje informacija o stanju životne sredine i pojavama koje se tiču životne sredine a u nadležnosti su ovog ministarstva. To znači da ne postoji poseban cenovnik ministarstva kojim se utvrđuju „cene“ pojedinih radnji administrativnih lica koja izdaju ovakve informacije. Naravno, ovo ne oslobađa stranke snošenja sitnih troškova poštanskog saobraćaja, fotokopiranja i sl.

Arhuska konvencija u delu koji se odnosi na pristup upravi i pravosuđu posvećuje pitanju troškova postupka značajnu pažnju. Konvencija, međutim, ne obavezuje vlasti da javnosti omogući uslove za besplatno postupanje u konkretnim procedurama. Uobičajeni pravni standard koji se koristi jeste insistiranje na umerenim troškovima, koji neće ometati samu proceduru. Konvencija kao dodatni zahtev u stavu 5. člana 9. postavlja obavezu vlastima da učine dodatne napore za pružanje pomoći javnosti kojima bi se uklonile ili umanjile finansijske prepreke prilikom pristupa upravi i pravosuđu.

1.4. Koji su elementi prava potrošača na informisanje?

Zakon o zaštiti potrošača definiše pod pojmom potrošač svako fizičko lice koje kupuje proizvode ili koristi usluge za lične potrebe ili potrebe svoga domaćinstva kao i preduzeća, druga pravna lica i preduzetnike kada kupuju proizvode ili koriste usluge za sopstvene potrebe. U osnovna prava potrošača, između ostalog, spada i pravo na informisanost - raspolaganje činjenicama od značaja za pravilan izbor i zaštitu od nepoštene reklame ili oznaka na proizvodima koji potrošača mogu dovesti u zabludu. To znači da potrošač ima pravo da bude informisan, na razumljiv način, o svojstvima i karakteristikama proizvoda koje kupuje, ili uslugama koje koristi, o načinu korišćenja i održavanja proizvoda i opasnostima do kojih može doći prilikom njegove nepravilne upotrebe, kao i o riziku koji se odnosi na usluge koje koristi. Ovde se pre svega insistira na pasivnom pravu na informaciju (informisanost). Sa druge strane, ako to priroda proizvoda, odnosno usluga dozvoljava, potrošač je ovlašćen da zahteva da mu se proizvod, odnosno usluga

pokaže ili demonstrira, čime se potrošaču daje aktivno pravo na informisanje - dakle pravo da informaciju zahteva i da mu ona, na odgovarajući način, bude dostavljena ili demonstrirana.

Izričito je zabranjeno obmanjivati potrošače, davati netačne, nepotpune, neosnovane, nejasne ili dvosmislene informacije ili prećutkivati podatke o stvarnim svojstvima i karakteristikama proizvoda i usluga, ili uslova kupovine i prodaje. Navedena prava štite se odredbama o prekršajnoj i imovinsko pravnoj odgovornosti, koje su sadržane u ovom zakonu.

Arhuska konvencija, u delu koji reguliše pravo na informisanje, obavezuje vlasti da unutrašnjim pravom zaštite javnost (dakle i potrošače kao pojam veoma blizak pojmu javnosti) u pogledu ostvarivanja prava na aktivno i pasivno pravo na informaciju, što je u navedenom primeru Zakonom o zaštiti potrošača i učinjeno.

2. Učešće javnosti u donošenju odluka vezanih za životnu sredinu

2.1. Primer procedure učešća javnosti u slučaju izgradnje auto-puta kao objekta za koji je neophodna izrada analize uticaja na životnu sredinu

Zakon o planiranju i izgradnji uređuje materiju izlaganja planova i projekata na javni uvid i učešća javnosti u izradi takvih akata.

Učešću javnosti u proceduru donošenja odluke o izgradnji infrastrukturnog objekta kakav je auto put, prethodi donošenje odluke o izradi strateškog planskog dokumenta. Ova odluka, između ostalog, sadrži i podatke o mestu održavanja javnog uvida i javnoj raspravi. Izlaganje planskog dokumenta na javni uvid oglašava se na odgovarajući način i traje 30 dana od dana oglašavanja. O izvršenom javnom uvidu i raspravi sastavlja se izveštaj, sa svim primedbama i stavovima javnosti, po svakoj primedbi. Izveštaj je sastavni deo obrazloženja planskog dokumenta.

Uslove i način stavljanja plana na javni uvid bliže uređuje ministar nadležan za poslove urbanizma.

Protiv odluka ovih tela dozvoljeno je jedino isticanje zahteva za ocenu ustavnosti ili zakonitosti opšteg ili pojedinačnog akta, što je suštinski nedostatak predviđene procedure.

U slučaju donošenja odluke o izgradnji auto puta, pristupa se izradi projektne dokumentacije čiji je sastavni deo i analiza uticaja na životnu sredinu, na osnovu čega se može zahtevati izdavanje dozvole za izvođenje radova. Postojeći propisi, posebno Pravilnik o proceni uticaja objekata i postrojenja na životnu sredinu, ne predviđaju bilo kakvu mogućnost učešća javnosti u postupku izrade analize uticaja na životnu sredinu, u čemu se vidi drugi osnovni nedostatak naše pozitivne regulative u ovoj oblasti.

Ovaj primer je u tesnoj vezi sa odrovarajućim odredbama člana 7 Arhuske konvencije koji obavezuje vlasti da omogućće efektivno

učješće javnosti u procedurama izrade dokumenata koji imaju karakter planova, programa i politika, kakvim se svakako moraju smatrati strateški planovi o kojima Zakon o planiranju i izgradnji govori.

Arhuska konvencija, međutim, za razliku od našeg pravnog sistema koji to uopšte ne uređuje, posvećuje posebnu pažnju učješću javnosti u procedurama izrade procene uticaja na životnu sredinu. Sa druge strane, pravni položaj donosioca odluka u navedenim situacijama (najčešće su to skupštine ili skupštinska tela na svim nivoima) i njihov položaj u pravnom sistemu Srbije, onemogućuje javnost da na jednostavan način, u redovnoj pravnoj proceduri, zaštiti prava i interese, te je jedino rešenje isticanje zahteva za zaštitu ustavnosti i zakonitosti akta. Nasuprot tome, odredbama o pristupu pravosuđu, Arhuska konvencija obavezuje vlast da omogućí odgovarajuću zaštitu u redovnoj pravnoj proceduri pred organima uprave i pravosuđa, kakva bi bila mogućnost isticanja redovnih pravnih lekova u upravnom postupku kao i upuštanje u redovnu proceduru pred organima pravosuđa, uključujući pravo na isticanje redovnih odn. vanrednih pravnih lekova.

2.2. Procedura učješća javnosti u postupku pripreme određenih zakonskih projekata za usvajanje.

Iako nema posebnih propisa koji na eksplicitan način obavezuju javne vlasti da uključe javnost u proces pripreme zakonskih projekata za usvajanje u oblastima koje se odnose na životnu sredinu, praksa u poslednjih godinu dana pokazuje bitan napredak, nedvosmisleno inspirisan odgovarajućim odredbama Arhuske konvencije. Javna rasprava sprovedena u više desetina gradova Srbije u postupku finalizacije teksta Predloga zakona o sistemu zaštite životne sredine predstavlja primer rane primene standarda Arhuske konvencije u nas. Proizvod ove rasprave jeste i uvažavanje više sugestija datih od strane kompetentnih predstavnika javnosti koje su inkorporirane u konačni tekst Predloga. Više tribina i okruglih stolova održanih u okviru izrade Predloga pravilnika o analizi uticaja na životnu sredinu i Predloga pravilnika o integralnom sprečavanju i kontroli zagađenja (koji se odnosi na uvođenje sistema ekoloških dozvola), takođe su sprovedeni u skladu sa zahtevima koji proističu iz Arhuske konvencije.

Arhuska konvencija o ovom pitanju govori u poglavlju o učješću javnosti u toku pripreme izvršnih propisa i/ili opšte primenjivih pravno obavezujućih normativnih instrumenata predviđenih članom 8 Konvencije.

2.3. Procedura učješća javnosti u postupku izrade i usvajanja urbanističkog plana.

Procedura izlaganja na uvid sprovodi se u postupku izrade urbanističkih i regulacionih planova. Pre podnošenja predloga urbanističkog plana organu nadležnom za njegovo donošenje, urbani-

stički plan podleže stručnoj kontroli i izlaže se na javni uvid. Posle izvršene stručne kontrole, a pre podnošenja predloga urbanističkog plana organu nadležnom za njegovo donošenje, obavlja se javni uvid, putem oglašavanja u dnevnom i lokalnom listu. Javni uvid traje najmanje 15 a najduže 30 dana od dana oglašavanja. O obavljanju javnog uvida stara se nadležna opštinska uprava. Posle obavljenog javnog uvida, Komisija sastavlja izveštaj, koji sadrži podatke o izvršenom javnom uvidu, sa svim primedbama i stavovima javnosti po svakoj primedbi i koji je sastavni je deo obrazloženja predloga plana.

Kao i u slučaju donošenja planskih akata, protiv odluke o usvajanju urbanističkog plana dozvoljeno je jedino isticanje zahteva za ocenu ustavnosti ili zakonitosti opšteg ili pojedinačnog akta pred Ustavnim sudom Republike Srbije.

U ovom primeru radi se o učešću javnosti u procedurama izrade nižih planskih akata, predviđenih članom 7 Arhuske konvencije. Primetno je da Zakon o planiranju i izgradnji predviđa gotovo identičnu proceduru izlaganja na javni uvid, bez obzira na karakter, domet i značaj planskog, odnosno urbanističkog dokumenta, ostavljajući, međutim, resornom ministru da samu proceduru bliže odredi, što do sada nije učinjeno.

2.4. Procedura učešća javnosti u slučaju izgradnje ribogojilišta u zaštićenom prirodnom dobru

Izgradnja objekta kakvo je ribogojilište na području zaštićenog prirodnog dobra podrazumeva prethodno pribavljanje čitavog niza dokumenata, saglasnosti i sl. a u cilju dobijanja građevinske dozvole za izgradnju. Posebno je u okviru ovog postupka neophodno dobiti Uslove zaštite životne sredine, Mišljenje staraoca u zaštićenom području kao i na osnovu Uslova izraditi Analizu uticaja objekata ili postrojenja na životnu sredinu. Sve ovo, još jednom, predstavlja nezaobilazni deo i sadržaj projektne dokumentacije.

Specifičnost ovog primera jeste u tome što u postupku izrade i kompletiranja dokumentacije naše zakonodavstvo ne predviđa nikakvu mogućnost uključivanja javnosti u proces izrade analize uticaja na životnu sredinu, kako za sve druge tako i za objekte koji se izgrađuju na područjima koja su stavljena pod poseban režim zaštite. Radne verzije nekih podzakonskih akata, čija je izrada u toku, a koji imaju za cilj da bliže urede osnovne odredbe predloga zakona o sistemu zaštite životne sredine Republike Srbije, u delu koji se odnosi na učešće javnosti, bliže uređuju postupak učešća javnosti prilikom izrade analize uticaja na životnu sredinu.

Arhuska konvencija, nasuprot tome, u članu 6 i Aneksu I daje listu instalacija, objekata i postrojenja prilikom čije izgradnje je neophodno učešće javnosti u postupku izrade analize uticaja. Konvencija, dalje, ostavlja mogućnost unutrašnjem pravu da utvrdi listu dodatnih situacija kada se javnosti daje mogućnost da učestvuje u izradi navedene analize a koje nisu navedene u Aneksu I a specifične su za pojedine države.

2.5. Na koji način potrošači mogu učestvovati u procesu donošenja odluka koje su od interesa za njih?

Zakon o zaštiti potrošača kao jedno od osnovnih prava proklamuje pravo da se čuje glas potrošača, štiteći interese potrošača u procesu donošenja i sprovođenja politike zaštite potrošača, kao i razvoja novih proizvoda i usluga. Radi zaštite svojih interesa, potrošači mogu osnivati udruženja, organizacije potrošača i druge oblike udruživanja. Ova udruženja, između ostalog, imaju pravo zajemčeno zakonom da sprovode nezavisne kontrole kvaliteta i sigurnosti ponuđenih proizvoda, odnosno usluga, nadležnim državnim organima dostavljaju dokumentaciju za utvrđivanje odgovornosti za proizvode ili usluge koji ne odgovaraju utvrđenim zahtevima u pogledu sigurnosti i kvaliteta, obaveštavaju potrošače o cenama, kvalitetu, kontroli i sigurnosti proizvoda koji se već nalaze ili će se nalaziti na tržištu, kao i o ponuđenim uslugama, učestvuju u radu nadležnih organa kad se razmatraju pitanja koja se odnose na potrošače ali i zastupaju interese potrošača pred organima pravosuđa tako što daju obaveštenje potrošačima o vansudskom rešavanju sporova i podnose tužbu sudovima u slučaju povrede prava potrošača.

Ovaj primer je u tesnoj vezi sa odgovarajućim definicijama sadržanim u članu 2 Arhuske konvencije, a posebno sa, za potrebe Konvencije, izvršenim tumačenjem pojma „nevladine organizacije“ i povlašćenim položajem ovakvih organizacija u procesima nastupanja pred organima vlasti. Udruženja potrošača, u kontekstu raznovrsnih organizacionih oblika koji su u skladu sa zakonom, stoga se mogu smatrati zainteresovanim u smislu ovlašćenja koja im, po osnovu Zakona o zaštiti potrošača, pripadaju, te nisu u obavezi posebno dokazivati pojedinačni interes za učešće u konkretnim procedurama. Istovremeno, ova udruženja se pojavljuju i kao ovlašćeni reprezenti pojedinačnih potrošača, formacijski štiteći njihove interese.

3. Pristup pravosuđu

3.1. Zaštita prava zainteresovane javnosti u slučaju nepoštovanja procedure učešća javnosti prilikom izrade analize uticaja na životnu sredinu.

Domaće zakonodavstvo ne predviđa mogućnost učešća javnosti prilikom izrade analize uticaja na životnu sredinu. U tome se vidi, možda, najveći nedostatak srpskog zakonodavstva u odnosu na moderne evropske sisteme, pa i u odnosu na standarde utvrđene Arhuskom konvencijom.

Koncipirana na osnovama standarda koji su utvrđeni Arhuskom konvencijom radna verzija Pravilnika o proceni (analizi) uticaja na životnu sredinu koja je u proceduri, detaljno uređuje postupak

učješća javnosti u postupku izrade ove analize. Osnov za ugradnju ovog podzakonskog akta proističe iz Predloga Zakona o sistemu zaštite životne sredine, koji je u skupštinskoj proceduri. Od usvajanja ovog zakona i njegovog konačnog oblika i sadržine, zavisice i sudbina niže zakonske regulative kojom će on biti preciziran i pobolan za praktičnu primenu.

3.2. Primer ostvarenja prava na naknadu štete zbog pomora ribe prouzrokovanog ispiranjem prskalica za posipanje korova total herbicidima. (Upravljač nad ribarskim područjem protiv zagađivača).

Ostvarevanje prava na naknadu štete prouzrokovane pomorom ribe moguće je ostvariti u više faza. Prva faza svakako jeste dokazivanje krivice lica koje je radnjom ispiranja mašine sa total herbicidom dovelo do pomora ribe. To se ostvaruje podizanjem tužbe u krivičnom postupku, pred nadležnim opštinskim sudom, za šta postoji osnov sadržan u krivičnom delu iz člana 158 Krivičnog zakona Republike Srbije. Dokazana krivica, bez obzira na karakter i visinu kazne, predstavlja pravni osnov za isticanje imovinsko pravnog zahteva u parničnom postupku. U ovom postupku tužilac opredeljuje visinu imovinskog zahteva i pruža relevantne dokaze koji potkrepljuju istaknuti zahtev. U tom cilju, kao značajno, katkad neophodno, dokazno sredstvo ističe se veštačenje visine prouzrokovane štete, što podrazumeva i predujmljivanje novčanih sredstava koja pripadaju veštaku a koja padaju na teret onog ko predlaže veštačenje.

Treba podsetiti da učestvovanje u sudskim postupcima, kakvi su navedeni, podrazumeva relativno dugu proceduru i relativno visoke sudske troškove, troškove za izvršeno veštačenje i nagrade advokatima. Međutim, teret konačnog snošenja troškova zavisi od ishoda postupka i pada na onog ko je parnicu izgubio.

Prednji primer je u skladu sa odredbama sadržanim u Stavu 3 Člana 9 Konvencije kojima se vlasti obavezuju da javnosti omoguće zaštitu svojih prava i van slučajeva predviđenih Konvencijom (kada su ugrožena prava na informisanje odn. učješće javnosti). Ovde se zapravo radi o svim drugim situacijama kada je takva zaštita predviđena unutrašnjim pravom.

3.3. Primer zaštite od zagađenja vazduha imisijom dima iz dimnjaka pekarskog preduzeća.

Zaštita od štetnih imisija u vazduh ostvaruje se prijavom zagađivača nadležnoj opštinskoj inspekciji. Izbor inspekcijskog tela zavisi od pretpostavljenog razloga koji dovodi do zagađenja vazduha. Najčešće su to ekološka inspekcija kao nadležna za slučajeve zagađenja vazduha. Ovoj inspekciji stoje na raspolaganju različite mere, kao što su: nalog vlasniku radnje da izvrši merenje kvaliteta

vazduha odn. dima koji je proizvod njegove delatnosti, nalog da se otklone uzroci koji su doveli do zagađenja vazduha, pa do radikalnih mera kakve su privremena zabrana obavljanja delatnosti, za kojima se retko poseže.

Ukoliko ovaj način ne urodi plodom, svakako postoji mogućnost pokretanja parničnog postupka u segmentu tzv. gradskih službenosti, predviđenog Zakonom o osnovama svojinsko pravnih odnosa. Treba imati u vidu da se na ovaj način ne mogu isticati zahtevi ispod mere koja je uobičajena s obzirom na prirodu i namenu nepokretnosti i na mesne prilike, ili kojima se prouzrokuje neznatna šteta. To praktično znači da stranka neće uspeti u sporu ako zahteva smanjenje nivoa zagađenja ispod mere koja nije štetna po zdravlje.

Kroz navedeni primer može se steći utisak o pojedinačnim modalitetima zaštite prava utvrđenim članom 9 Konvencije, pri čemu se zaštita realizuje kroz upravno pravnu i sudsku (građansko-pravnu) proceduru.

3.4. Primer zaštite u slučaju zagađenja bukom od strane privatnog preduzetnika.

Zakon o zaštiti životne sredine sadrži posebno poglavlje o zagađenju bukom. Između ostalog, on ovlašćuje ekološku inspekciju da, primenjujući ovaj zakon, postupa protiv organizacija koje imaju status pravnih lica u situacijama kada se pojavljuju kao zagađivači bukom. Zakon je, međutim, propustio da ovlasti inspeksijske organe da postupaju u svim drugim situacijama kada se kao zagađivači pojavljuju druga lica (fizička lica, preduzetnici, neformalne grupe građana i sl.). Zato je postupak zaštite u ovim slučajevima komplikovan i dugotrajan. Sa druge strane, broj potencijalnih predmeta koji su posledica ovog zagađenja je ogroman!

Nemogućnost zaštite primenom odredbi Zakona o zaštiti životne sredine uslovljava akciju na drugim frontovima. Odgovarajuća rešenja nude Zakon o obligacionim odnosima i Zakonom o osnovama svojinsko pravnih odnosa. Prvi primenu odredbe člana 156. uslovljava iscrpljivanjem svih drugih mogućnosti predviđenih unutrašnjim pravom što veoma produžuje proceduru, jer stranku upućuje na iscrpljivanje svih drugih zakonskih mogućnosti, preko kojih je zaštita teško ostvarljiva zbog blage kaznene politike (npr.: Zakon o javnom redu i miru ili Zakon o preduzetnicima). Ostaje kao preostalo rešenje primena odredbi Zakona o osnovama svojinsko pravnih odnosa ali, naravno, i realizacija pravosnažne odluke kroz postupak za izvršenje odluka, koja je u ovom slučaju najčešće vezana za ličnost tuženog, što u praksi može predstavljati problem. Ovo samo u slučaju da dobrovoljno ispunjenje obaveze izostane.

3.5. Mogućnost pravne zaštite u slučaju zagađenja bukom koje potiče od preduzeća ili drugog pravnog lica.

Nasuprot prethodnom primeru, zaštitu od zagađenja izazvanu bukom, u slučaju kada se kao pasivno legitimisano lice pojavljuje bilo koje pravno lice treba tražiti kroz primenu relevantnih odredaba Zakona o zaštiti životne sredine. To podrazumeva podnošenje prijave nadležnom ekološkom inspektoratu, koji ima pun kapacitet da započne postupak, nalaže preduzimanje određenih mera i, eventualno, obavestava druge nadležne organe.

Podnosiocu prijave koji je nezadovoljan ishodom akcije nadležnog inspektorata ostaje mogućnost da, po privatnoj tužbi, pokrene postupak na način pojašnjen u prethodnom primeru.

3.6. Primer moguće primene Zakona o zaštiti životne sredine u slučaju kada je odbijen zahtev da se izdaju informacije o privrednim aktivnostima u zaštićenom prirodnom dobru.

Informacije o privrednim aktivnostima, izgradnji objekata, izgradnji infrastrukture i sl. koji se izvode na teritoriji prirodnih dobara koja su aktima Vlade Republike Srbije ili aktima skupština opština lokalnih jedinica stavljena pod poseban režim zaštite i unapređenja, svakako se mogu smatrati informacijama od značaja za zaštitu životne sredine. One, u zavisnosti od karaktera intervencije koja se sprovodi u zaštićenom prirodnom dobru, mogu biti neophodne za procenu opasnosti po životnu sredinu ili neophodne za postupanje i preduzimanje mera radi zaštite života i zdravlja ljudi. Takve informacije ne mogu biti skrivene od javnosti odn. ne mogu biti proglašene poverljivim po bilo kom osnovu.

Zato, u slučaju da ovlašćeno lice (a to može biti investitor, izvođač radova ili staralac u zaštićenom području) takve informacije proglasi poverljivim, stoji na raspolaganju odredba člana 109 Zakona o zaštiti životne sredine, koja takvo kršenje zakona sankcioniše novčanom kaznom ili kaznom zatvora do pet godina.

Odredba člana 109 jos uvek važećeg Zakona o zaštiti životne sredine u potpunosti odgovara na zahteve iz člana 4 Arhuske konvencije koji se odnosi na pristup informacijama. Ona je takođe u skladu sa stavom 1 člana. 9 Konvencije jer štiti i krivično sankcioniše povredu prava na dobijanje informacije. Zanimljivo je da Zakon o zaštiti životne sredine ne predviđa mogućnost uskraćivanja informacija koje su neophodne za procenu opasnosti po životnu sredinu i za postupanje i preduzimanje mera radi zaštite života i zdravlja ljudi, po bilo kom osnovu.

3.7. Primer naknade štete prouzrokovane nezakonitim ribolovom.

Prvi korak u ostvarenju prava na naknadu štete po ovom osnovu predstavlja dokazivanje pravnog osnova na osnovu kog se naknada može tražiti. To se može ostvariti i direktno u parnici ali je efikasnije ili prekršajnom prijavom na osnovu relevantnih odredbi Zakona o ribarstvu, ili podizanjem krivične prijave za delo Nezakonit ribolov a na osnovu Krivičnog zakona RS. U ovom drugom slučaju, neophodno je pred sudom dokazati da konkretna radnja nezakonitog ribolova ima obeležja krivičnog dela pre svega u pogledu količine ribe koja je protivzakonito izlovljena. Pravni standard koji se koristi jeste „znatna količina ribe“, što je široko postavljeno i u praksi može predstavljati problem.

Dokazivanjem krivice, kroz navedene postupke, otvara se mogućnost podizanja imovinsko pravnog zahteva u građanskom (parničnom) postupku, dokazivanja visine štete i po pravnosnažnosti presude, u slučaju da izostane dobrovoljna isplata, isticanju zahteva za prinudnu naplatu u izvršnom postupku.

I u ovom slučaju se radi o primeni zakonskih mogućnosti predviđenim unutrašnjim pravom a u skladu su sa zahtevom istaknutim u stavu 3 člana 9 Konvencije.

3.8. U slučaju povrede prava potrošača, koje sve vrste pravne zaštite postoje i koji je postupak za svaku od vrsta pravne zaštite?

Imovinsko-pravna zaštita zbog povrede prava potrošača ostvaruje se tužbom u parničnom postupku. Tužbu može podneti potrošač, udruženje ili organizacija potrošača, kao i drugi zainteresovani organi ili organizacije. Postupak po tužbi je hitan.

Za povrede prava potrošača, odnosno učinjene štete male vrednosti, mogu se obrazovati tela za rešavanje sporova potrošača, u skladu sa zakonom.

Privrednim prestupima i prekršajima sankcionisan je širok spektar nezakonitih aktivnosti preduzeća i odgovornih lica u njima ali i odgovornih lica u nadležnim saveznim organima kada ne zabrane odnosno ne ograniče protok određenih roba koje mogu naneti štetu potrošačima.

Iz izloženog primera se vidi da je pravna zaštita predviđena Zakonom o zaštiti potrošača višeslojna i da se može ostvariti, kako obrazovanjem ad hoc tela kakva su neka vrsta „mirovnih veća“, kroz sistem privrednih prestupa i prekršaja, pa do ostvarenja zaštite u građanskim postupcima. Sve ovo je u skladu sa intencijama sadržanim u poglavlju o pristupu pravosuđu, odn. u članu 9 Arhuske konvencije.

ANEKSI

ANEKS I

Spisak nadležnih institucija

1. Ministarstvi za zaštitu prirodnih bogatstava i životne sredine Republike Srbije

Dr Ivana Ribara 91, Novi Beograd
Telefon: 011 361 - 63 - 68
Faks: 011 35 39 49
E-mail: ekabin@ekoserb.sr.gov.yu

2. Ministarstvo za poljoprivredu i vodoprivredu Republike Srbije

Nemanjina 22 - 26, Beograd
Telefon: 011/ 36 16 271
Fax: 011/ 36 16 272
E-mail: mini polj@eunet.yu
www.minpolj.sr.gov.yu

3. Ministarstvo pravde Republike Srbije

Nemanjina 22 -26, Beograd
Telefon: 011/ 36 16 549
Fax: 011/ 36 16 548
E-mail: kabinet@mpravde.sr.gov.yu

4. Ministarstvo kulture i medija Republike Srbije

Trg Nikole Pašića 11, Beograd
Telefon: 011/ 33 98 404
Fax: 011/ 33 98 936
www.min-cul.sr.gov.yu

5. Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije

Nemanjina 22 - 26, Beograd
Telefon: 011/ 36 16 489
Fax: 011/ 36 16 491
www.mps.sr.gov.yu

6. Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu Republike Srbije

Birčaninova 6, Beograd
Telefon: 011/ 68 53 87
Fax: 011/ 68 53 96
E-mail: info.mpalsq@mpalsq.sr.gov.yu

7. Ministarstvo urbanizma i građevine Republike Srbije

Nemanjina 22 - 26 i Kralja Milutina 10a, Beograd

Telefon: 011/ 36 14 653

Fax: 011/ 36 14 652

www. mugrs.sr.gov.yu

8. Pokrajinski sekretarijat za zaštitu životne sredine i održivi razvoj

Bulevar Mihajla Pupina 16, 21 000 Novi Sad

Telefon: 021/ 45 63 11, 021/ 45 62 38

E-mail: ekolog@nspoint.net

www.eko.vojvodina.sr.gov.yu

9. Gradski sekretarijat za zaštitu životne sredine

27. marta 43 - 45, Beograd

Telefon: 011/ 32 26 106

Fax: 011/ 32 22 681

E-mail: beoeko@beogradsg.org.yu

10. Hidrometeorološki zavod Srbije

Kneza Višeslava 66, Beograd

Telefon: 011/ 54 52 40

Fax: 011/ 54 53 78

ANEKS II

Korisne adrese i kontakti

1. Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe

2000. Szentendre, Ady Endre 9 - 11, Hungary
Tel. (36 - 26) 50 40 00
Fax: (36 - 26) 31 12 94
E-mail: info@rec.org
www.rec.org

2. Regionalni centar za životnu sredinu za Centralnu i Istočnu Evropu kancelarija u SCG

Primorska 31, Beograd
Telefon: 011/ 32 92 899
Fax: 011/ 32 93 020
E-mail: office@recyu.org
www.recyu.org

3. Aarhus Convention Secretariat

Palais des Nations, CH - 1211 Geneva 10
Telefon: + 41 (0) 22 91 71 879
Fax: + 41 (0)22 91 70 107

4. European ECO - Forum

c/ 0 ECO - Accord
P.O. Box 43, 129090 Moscow, Russia
Telefon: 7 09 59 24 62 40
Fax: 7 09 52 98 58 20
E-mail: elias@ntserver.cis.lead.org
www.eco - forum.org

5. Centar za ekologiju, Subotica

Trg cara Jovana Nenada 15, 24000 Subotica
Telefon: 024-554-600
E-mail: snjeza@openunsubotica.co.yu

6. Centar za eko pravnu pomoć

Hajduk Veljkova 4, 14000 Valjevo
Telefon: 014/ 23 26 36
Fax: 014/ 23 05 49
E-mail: ecolawgica@ptt.yu

ANEKS III

Lista korisnih publikacija

1. Aarhus Convention: The Implementation Guide. United Nations, New York and Geneva, 2000
<http://www.unece.org/env/pp/acig.htm>
2. Aarhus Convention, Electronic Tools Task Force, Case Gallery, REC, <http://www.rec.org/e-aarhus/>
3. Community Planning Website
<http://www.communityplanning.net>
4. Developing and Implementing Integrated National Pollutant Release and Transfer Registers in the Accession Countries of Central and Eastern Europe, REC, Hungary, May 2003
5. Developing Skills of NGOs. Public Education to Raise Environmental Awareness, Training material, REC, Hungary, 2003
6. Environmental Democracy in Practice, Handbook for environmental and water management authorities on public participation, 2002, REC
7. Handbook on Access to Justice under the Aarhus Convention, REC, Hungary, 2003
<http://www.rec.org/REC/Programs/EnvironmentalLaw/PDF-/accesstojustice.pdf>
8. Public Participation in Making Local Environmental Decision: Good Practice Handbook, DETR, UK, July 2000
<http://www.unece.org/env/pp/newcastle.handbook.htm>
9. O.Cherp, et. al., Environmental Assessment and Environmental Expertisa, Social-Environmental Union, Moscow, 2001.
10. Proceedings of International Workshop on Public Participation and Health Aspects in Strategic Environmental Assessment, REC, Hungary, 2001
<http://www.rec.org/REC/Programs/EnvironmentalLaw/PDF-/accesstojustice.pdf>
11. Working with NGOs: A Practical Guide to Operational Collaboration between the World Bank and Non-governmental Organisations, World Banks, 1995
12. Public Access to Environmental Information and Data. Practice Examples from the United States, the European Union, and Central and Eastern Europe. REC, Hungary, 2001

ANEKS IV

Spisak zemalja koje su potpisale ili ratifikovale Arhusku konvenciju

UČESNICI	Potpisano	Ratifikacija, Prihvatanje (A), Odobrenje (AA), Pristupanje (a)
Albanija	25. jun 1998.	27. jun 2001.
Jermenija	25. jun 1998.	01. aug. 2001.
Austrija	25. jun 1998.	
Azerbejdžan		23. mar. 2000. a
Belorusija	16. dec. 1998	09. mar. 2000. AA
Belgija	25. jun 1998.	21. jan. 2003.
Bugarska	25. jun 1998.	
Hrvatska	25. jun 1998.	
Kipar	25. jun 1998.	
Češka	25. jun 1998.	
Danska	25. jun 1998.	29. sep. 2000 AA
Estonija	25. jun 1998.	02. aug. 2001.
Evropska Unija	25. jun 1998.	
Finska	25. jun 1998.	
Francuska	25. jun 1998.	08. jul 2002. AA
Gruzija	25. jun 1998.	11. apr. 2000.
Nemačka	21. dec. 1998.	
Grčka	25. jun 1998.	
Mađarska	18. dec 1998.	03. jul 2001.
Island	25. jun 1998.	
Irska	25. jun 1998.	
Italija	25. jun 1998.	13. jun 2001.
Kazahstan	25. jun 1998.	11. jan. 2001.
Kirgistan		01. maj 2001. a
Letonija	25. jun 1998.	14. jun 2002.
Lihtenštajn	25. jun 1998.	
Litvanija	25. jun 1998.	28. jan. 2002.
Luksemburg	25. jun 1998.	
Malta	18. dec. 1998.	23. apr. 2002.
Monako	25. jun 1998.	
Holandija	25. jun 1998.	
Norveška	25. jun 1998.	02. maj 2003.
Poljska	25. jun 1998.	15. feb. 2002.
Portugalija	25. jun 1998.	09. jun 2003.
Moldavija	25. jun 1998.	09. aug. 1999.
Rumunija	25. jun 1998.	11. jul 2000.
Slovenija	25. jun 1998.	
Španija	25. jun 1998.	

Švedska	25. jun 1998.	
Svajcarska	25. jun 1998.	
Tadžikistan		17. jul 2001. a
Makedonija		22. jul 1999. a
Turkmenistan		25. jun 1999. a
Ukrajina	25. jun 1998.	18. nov. 1999.
Velika Britanija i Severna Irska	25. jun 1998.	

Aneks V

Primer forme pismenog zahteva za informacijom

Pismo bi trebalo da bude označeno sa „ Pažnja, odeljenju za informacije,.. Zahtev bez ovakve naznake će najčešće biti zadržan u pisarnici institucije.

- ♦ Sedište institucije(ili kancelarije za odnose sa javnošću, ili službenika nadležnog za odnose sa javnošću)
- ♦ Ime institucije
- ♦ Adresa institucije
- ♦ Grad, poštanski broj, država

Zahtev za dobijanje informacije

Poštovani (ime odgovorne osobe ili kancelarije),

Ovo je zahtev koji se ispostavlja na osnovu zakona..... (naznačiti kog zakona).

Zahtevam da mi se izdaju kopije sledećih dokumenata (ili dokumenata koji sadrže sledeće informacije): o radu farme čijom aktivnošću je došlo do zagađenja reke..... Posebno sam zainteresovan za ispuštanje otpadnih materijala iz XYZ svinjske farme, koja je smeštena u (ime naselja, sela, grada).

Da bi odredili moj status u cilju određivanja odgovarajuće takse, potrebne su vam sledeće informacije o meni:

- ♦ Da sam predstavnik organizacije..... koja izdaje bilten u okviru koga će se naći tražena informacija tako da ona nije namenjena u komercijalne svrhe.
- ♦ Da sam predstavnik organizacije od javnog interesa koja publikuje ili prosleđuje informacije i tražena informacija će biti deo informativnog izdanja koje nije za komercijalnu upotrebu.
- ♦ Da saradujem sa prosvetnim ili naučnim institucijama i ovaj zahtev je u okviru školskih ili naučnih potreba koje nisu za komercijalnu upotrebu.
- ♦ Tražim informaciju za sopstvene a ne za komercijalne potrebe.
- ♦ Saradujem sa privatnim preduzećem..... i tražim informaciju za potrebe poslovanja pomenutog preduzeća. (za ovu kategoriju ne važi niža taksa).
- ♦ Uveren sam da imam ovlašćenje da podnesem ovaj zahtev na osnovuzakona o.... informacijama i ako vaša institucija ne odgovori, spreman sam da podnesem žalbu. Molim vas da naznačite ime službenika kome treba da podnesem žalbu u tom slučaju.
- ♦ Ukoliko moj zahtev bude odbijen, dužni ste da me pravovremeno obavestite o razlozima zbog kojih je zahtev odbijen.

- ♦ Ukoliko, na osnovu zakona, određene delove informacije ne možete da objavite, dužni ste da objavite preostali deo tražene informacije, koji nije zakonom zabranjen za objavljivanje u javnosti.

Spreman sam da platim taksu za ovaj zahtev do najviše.... EUR. Ukoliko smatrate da će ova taksa biti veća, molim vas da me prethodno obavestite.

(ili)

Tražim da se takse ne naplaćuju za ovaj zahtev. Objavljivanje ove informacije je od opšteg interesa zato što javnosti pruža uvid u aktivnosti i rad vlade, a nije tražena iz komercijalnog, poslovnog interesa ili zbog dobijanja informacija o poslovnoj konkurenciji.

ANEKS VI

Zahtev za izdavanje informacije (pozitivna praksa Srbije)

Obavezna ili fakultativna forma zahteva?

Zakoni, po pravilu, ne uređuju posebnu formu kojom bi stranke bile ograničene u isticanju svojih zahteva za dobijanje informacija, pa i onih koje se odnose na pojave i aktivnosti od značaja za životnu sredinu. Zahtev se može istaći u pisanoj formi ali i usmeno na zapisnik pred nadležnim administrativnim radnikom organa uprave.

Većina zahteva ističe se u pisanoj formi.

Kako uputiti zahtev?

Sam zahtev može biti upućen nadležnom organu preporučeno putem pošte ili biti predat direktno na pisarnicu organa, uz insistiranje da se izda potvrda o prijemu u vidu delovodnog štambilja koji se stavlja na jedan primerak zahteva.

Elementi zahteva!

Zahtev pre svega mora imati zaglavlje (uvod) u kome se nalaze datum slanja, naziv i adresa pošiljaoca zahteva, kao i vidno istaknuto ime pravnog lica ili druge organizacije ili lica kome je zahtev upućen. Ukoliko lice kome je zahtev upućen ima posebno organizovanu službu za informisanje, preporučuje se da se pored imena firme, organa ili drugog lica naznači i ta služba.

Izreka zahteva treba da sadrži jasan, nedvosmislen, razumljiv i čitljiv zahtev (u užem smislu) za izdavanje informacije.

Korisni (dopunski) elementi!

Isticanje pravnog osnova po osnovu kog se informacija traži nije neophodno ali je iz razloga „uozbiljavanja“ zahteva preporučljivo. Obzirom da se od strane državnih i drugih organa i lica izdavanje informacija često uslovljava „pravnim interesom“ ili postojanjem „legitimacije“ za učestvovanje u odredjenom postupku lica koje informaciju traži, to je u zahtevu bitno ponuditi takav dokaz ili navesti postojanje dokaza o postojanju tog interesa.

Ukoliko se radi o licu koje je slabog imovnog stanja (u skladu sa kriterijumima Zakona o opštem upravnom postupku) a dobijanje informacije je uslovljeno plaćanjem po cenovniku konkretnog organa ili je opterećeno drugim taksama i sl., uz osnovni zahtev neophodno je istaći i poseban zahtev za oslobadjanje od snošenja troškova konkretnog postupka.

Napomena!

Važeća regulativa kao i normativa koja je u procesu usvajanja ne favorizuje nevladine organizacije koje se bave zaštitom životne

sredine u smislu da nisu u obavezi da dokazuju interes za učestvo-
vanje u postupcima koji se tiču životne sredine, kako to Arhuska
konvencija nalaže. Stoga je stranka na čiji se zahtev postupak po-
kreće dužna, da prilikom pokretanja postupka ili u njegovim po-
četnim fazama (npr. na zahtev organa uprave), dokaže interes u
konkretnoj upravnoj stvari, odn. interes da dobije određenu infor-
maciju!

Mogući izgled formulara za isticanje zahteva

Ekološko društvo „Izvor“ Beograd
Ul. Nikole Nikolića bb
11000 Beograd
05.10. 1997.
B e o g r a d

Ministarstvo za zaštitu životne sredine
- Upravi za zaštićena prirodna dobra -

Poštovani,

Molimo vas na nam, u skladu sa vašim ovlašćenjima i na osnovu
relevantnih odredaba Zakona o zaštiti životne sredine i Zakona o
opštem upravnom postupku, izdate informaciju o realizaciji Pro-
grama zaštite i razvoja u Nacionalnom parku.....

U prilogu uz Zahtev dostavljamo:

- ◆ Rešenje o registraciji udruženja gradjana Ekološkog društva
„Izvor“- Beograd
- ◆ Izvod iz zavoda za statistiku sa definisanim šifama delatnosti
- ◆ Dokaz o imovinskom stanju (ukoliko se zahteva oslobadjanje
od troškova ili njihovo umanjenje)
- ◆ _____
- ◆ _____
- ◆ _____

Sa uvažavanjem!

Za Ekološko društvo“Izvor“
Petar Petrović, predsednik

(pečat)

**MALI EKOLOŠKI
REČNIK**

A

AGENDA 21: Akcioni plan za napredak. Dokument usvojen na Konferenciji Ujedinjenih nacija za životnu sredinu i razvoj (*United Nations Conference on Environment and Development - UNCD*) u Rio de Ženeiru, 1992. godine; Važno mesto u dokumentu zauzima obrazovanje za životnu sredinu (poglavlje 36) **(7)**

ALOHTONA VRSTA - vrsta koju je čovek uneo na područje na kome prirodno nije bila rasprostranjena. **(3)**

ANTROPOGENE PROMENE - promene u spoljašnjoj sredini izazvane čovekovim delovanjem. **(3)**

AREAL - deo teritorije ili akvatorije koju naseljava određena vrsta. **(3)**

ARHUSKA KONVENCIJA. Konvencija o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i dostupnosti pravosuđu u oblastima koje se tiču životne sredine. Usvojena 1998. godine na četvrtoj Ministarskoj konferenciji u Arhusu, Danska. **(8)**

AUTONOMAN EKOSISTEM - nezavisan u pogledu prometa materije i energije (metabolizma). Ekosistem u kome se odvija prirodan proces kruženja materije i proticanja energije, odnosno čiji metabolizam ili neka njegova komponenta nije supstituisana od strane čoveka. **(11)**

AUTOHTONA (INDIGENA, ABORIGINA) vrsta/podvrsta/populacija/, ekosistem - koji se nalazi u prirodi u određenom prostoru ili državi, u okviru svog poznatog prirodnog rasprostranjenja. **(11)**

AUTOHTONA VRSTA - vrsta prirodno rasprostranjena na nekom području. **(3)**

B

BANKA GENA (SEMENA, PLODOVI, VEGETATIVNI DELOVI) - posebno organizovane i visoko specijal-

lizovane kolekcije živog biljnog materijala koji se sakuplja, magacionira, održava i razmnožava pod strogo kontrolisanim i specifičnim uslovima. **(3)**

BIODIVERZITET. Raznovrsnost oblika, pojava i procesa u živom svetu kao evolucionni odgovor na prostornu, vremensku i svaku drugu promenljivost ekoloških uslova.

Teritorija Jugoslavije, kao i čitao Balkansko poluostrvo, odlikuje se izvanredno velikim bogatstvom i raznovrsnošću živog sveta koji je svrstava u jedan od najznačajnijih centara biodiverziteta ne samo u Evropi, već i u čitavom zapadnom Holarktiku. Visok genetički, specijski i ekosistemski diverzitet naše zemlje uslovljava nekoliko faktora: složeni istorijski procesi, specifičan geografski položaj Jugoslavije, raznovrsnost klimatskih, orografskih, geoloških, pedoloških i hidroloških faktora. Na relativno malom prostoru od Vojvodine (Panonske nizije) do mediteranske obale, smenjuju gotovo svi kopneni biomi (v.) Evrope (tundre, tajge, stepe, listopadne šume, submediteranske i mediteranske šume i makije itd.). Pored toga, brojni azonalni i intrazonalni tipovi ekosistema još više usložnjavaju ekološku i biogeografsku sliku živog sveta naše zemlje. Zastupljena je i velika raznovrsnost vodenih ekosistema (bare, močvare, ritovi, potoci, reke, jezera, akumulacije, more).

Na žalost, degradacija ekosistema, ugroženost čitave biosfere (v. Zaštita prirode), kao jednu od prvih posledica imaju smanjenje biodiverziteta. Stoga se zaštititi biodiverziteta poslednjih godina pridaje izuzetno veliki značaj. **(4)**

BIOINDIKATORI ZAGAĐENJA ŽIVOTNE SREDINE. Biljne i životinjske vrste koje specifično reaguju na zagađenje određenom zagađujućom supstancom, one svojim habitusom ili fiziološkim procesom pokazuju specifičnu reakciju na datu zagađujuću supstancu, na osnovu čega se ta supstanca detektuje u sredini. **(2)**

BIOLOŠKI DIVERZITET - Raznovrsnost i promenljivost (varijabilnost) bioloških oblika, pojava i procesa u okviru živih organizama i ekoloških kompleksa čiji su oni deo, kao odgovor evolucije na promenljivost ekoloških faktora. Uključuje raznovr-

snost u okviru vrsta (genotipova), između vrsta i ekosistema. (11)

BIOLOŠKI RESURSI - organizmi ili njihovi delovi, populacije ili bilo koja druga biotička komponenta ekosistema, koja ima aktuelnu ili potencijalnu upotrebnu vrednost za ljudski rod.

BIOSFERA (grč. *bios* - život, *sphaira* - lopta). Delovi atmosfere, litosfere i hidrosfere, naseljeni živim bićima čija ih životna aktivnost bitno menja; vrhunsko jedinstvo žive i nežive prirode. U okviru biosfere odvijaju se procesi kruženja materije u okviru biogeohemijskih ciklusa kao i proticanja energije (v. Ekosistem), što predstavlja specifični planetarni mehanizam koji je za sada u kosmičkim razmerama poznat jedino na našoj planeti. (4)

BIOTEHNOLOGIJA - svaka primena tehnologije koja koristi biološke sisteme, žive organizme ili njihove proizvode, s ciljem proizvodnje produkata za posebne namene.

BIOTOP (grč. *bios* - život, *topos* - mesto) ili životno stanište. Deo naseljenog prostora zemlje koji se odlikuje specifičnim kompleksom ekoloških faktora (npr. temperatura, svetlost, vlažnost, nadmorska visina, nagib terena itd.). Zajedno sa svojim živim naseljem (v. Biocenoza) biotop obrazuje integrisan sistem koji se označava kao ekosistem, tj. biogeocenoza (v.). (4)

BIOCENOZA (grč. *bios* - život, *koinos* - zajednički). Zajednica živih bića (životna zajednica) - oblik zajedničkog života organizama (biljaka, životinja, mikroorganizama itd.) koji je nastao i dalje se održava na osnovu ekoloških zakonitosti. Predstavlja veoma integrisanu i složenu celinu, nastalu kao rezultat dugotrajnih ekoloških procesa i evolucije pojedinih vrsta, koja se samo iz razloga metodskog pristupa u istraživanju može podeliti na biljnu zajednicu (fitocenoza) i životinjsku zajednicu (zoocenoza) (v. "Ekosistem"). Primeri biocenoza u kopnenim ekosistemima su četinarska ili listopadna šuma, bara, njiva itd., a u vodenim ekosistemima fitoplankton, naselje riba, fauna dna itd. (4).

BIRD LIFE INTERNATIONAL (raniji ICBP). Međunarodni savet za zaštitu ptica.

BOTANIČKA BAŠTA. Naučno - istraživačka, nastavna i kulturno prosvetna ustanova u kojoj se nalaze kolekcije živih biljaka koje reprezentuju raznovrsnost i bogatstvo biljnog sveta na Zemlji. Uređuju se po fitogeografskom, sistematskom i ekološkom principu. Univerzitetska botanička bašta "Jevremovac" jedina je i jedinstvena u Srbiji po svojoj starosti (1855. god.), prirodnom (spomenik prirode II kategorije), kulturnom (zaštićena kao spomenik kulture) i prosvetnom značaju. Ona je zajedno sa Institutom za botaniku nastavna jedinica Biološkog fakulteta u Beogradu. Od 1889. godine nalazi se na imanju kralja Milana Obrenovića koje je on poklonio Velikoj školi sa obavezom da služi u prosvetne ciljeve, da se na njemu podigne botanička bašta i da se nazove "Jevremovac". Na 4,8 hektara nalazi se oko 1000 biljnih vrsta, staklena bašta od 500 kvadratnih metara (podignuta 1892. godine), zgrade Instituta za botaniku sa izuzetno vrednim herbarijumom (osnovan 1860. god.) i bibliotekom (osnovana 1853. god.) sa oko 13.000 bibliotečkih jedinica. (4)

V

VRSTA - grupa organizama koji poseduju zajedničke morfološke karakteristike i koji mogu međusobno da se ukrštaju, a reproduktivno su izolovane od grupa organizama koji pripadaju drugim vrstama.

Vrsta od međunarodnog značaja (= globalno značajna vrsta) - 1) vrsta uključena u Evropsku crvenu listu globalno ugroženih biljnih i životinjskih vrsta iz 1991. god.; 2) vrsta za koju je jedna država odgovorna za značajnu deo ukupnog areala ili populacije, i 3) vrsta priznata kao vrste od međunarodnog značaja drugim specifičnim međunarodnim aktima. (3)

Vrsta, nedovoljno poznata. Peta kategorija ugroženosti po IUCN-u. Ona vrsta za koju se sumnja, ali usled nedovoljno informacija ne zna pouzda-

no, da li pripada jednoj od gornjih kategorija. (IUCN, 2)

Vrsta, neopredeljena. Četvrta kategorija ugroženosti po IUCN-u. Ona vrsta za koju se zna da treba da bude u jednoj od sledećih globalnih kategorija: ugrožena, ranjiva, retka, ali nedostaju dovoljne informacije za svrstavanje u jednu od njih. (2)

Vrsta, ostale. Šesta kategorija ugroženosti po IUCN-u. Sve vrste koje ne spadaju u prvih pet kategorija ugroženosti (v. "Vrsta, ugrožena", "Vrsta, ranjiva", "Vrsta, retka", "Vrsta, neopredeljena", "Vrsta, nedovoljno poznata"). (2)

Vrsta, ranjiva. Druga kategorija ugroženosti po IUCN-u. Ona vrsta za koju se veruje da će se ubrzo naći među ugroženim, ukoliko se produži delovanje ugrožavajućih faktora. (2)

Vrsta, retka. Treća kategorija ugroženosti po IUCN-u. Ona vrsta čija je ukupna svetska populacija toliko mala da, ako za sada nije u kategoriji ugroženih ni ranjivih, postoji opasnost da to postane. (IUCN, 2)

Vrsta, ugrožena. Prva kategorija ugroženosti po IUCN-u. Ona vrsta koja je u većem delu svog rasprostranja u opasnosti da izumre i čiji je opstanak malo verovatan ukoliko se nastavi uticaj ugrožavajućih faktora. (2)

Vrste pod kontrolom prometa. Divlje biljne i životinjske vrste (npr: lekovito bilje, jestive gljive, šumski plodovi, jestive žabe i puževi) čije se sakupljanje i korišćenje uređuje aktom o stavljanju pod kontrolu korišćenja i prometa tih prirodnih vrednosti. Vrste koje se već tradicionalno u ljudskoj upotrebi i kojima se trguje, a ugrožene su zbog pogrešnog načina i vremena sakupljanja i neadekvatnih sakupljenih količina. (8)

G

GENETIČKI (GENETSKI) MATERIJAL - svaki materijal biljnog, životinjskog ili mikrobskog ili drugog porekla koji sadrži funkcionalne jedinice nasleđivanja. (11)

GENETIČKI MODIFIKOVANI ORGANIZMI - čiji je genetički materijal izmenjen u odnosu na onaj koji se prirodno pojavljuje kao rezultat parenja, rekombinacije ili prirodne selekcije. (11)

GENETIČKI RESURSI - genetički materijal, koji ima aktuelnu ili potencijalnu vrednost za ljudski rod. (11)

GENOM VRSTE - kompleks naslednih faktora koji se nalazi na hromozomima svih individua unutar vrste. (3)

GENOFOND - sveukupnost genoma svih vrsta određenog geografskog područja. (12)

GLOBALAN, -A, -O - koji se odnosi na svetske odnosno međunarodne razmere. (11)

D

DEKLARACIJA - Formalna izjava, odnosno dokument koji sadrži objavu zvaničnog mišljenja ili stavova, obično državnog organa ili međunarodnog tela. (11)

DIVERZITET - *sensu stricto*: raznovrsnost faune ili flore izražena brojem vrsta podeljenim brojem individua (spec/ind), kao izraz biološkog diverziteta. (11)

DRŽAVA-AREAL - jedinica rasprostranjenja u nekim međunarodnim sporazumima, kojom se označava odgovornost države za vrste ili ekosisteme rasprostranjene na njenom području. (11)

E

EVROPSKA EKOLOŠKA MREŽA (*European Ecological Network* - EECONET v.) 1994, Ministarstvo poljoprivrede Holandije, razvija evropsku ekološku mrežu za očuvanje prirode. (11)

EEA (European Environment Agency). Evropska agencija za zaštitu životne sredine. Cilj ove agencije je zaštita i analiza podataka u oblasti životne sredine na nivou EU u cilju obezbeđenja objektivnih, pouzdanih i komparativnih podataka koje će omogućiti Zajednici i zemljama članicama da preduzme odgovarajuće mere za zaštitu životne sredine, izvrše procenu ostvarenih rezultata i obezbede adekvatno informisanje javnosti u vezi sa stanjem životne sredine. **(8)**

EECONET (European Ecological Network). Evropska ekološka mreža.

EKOLOGIJA (grč. *oikos* - okolina, kuća, *logos* - nauka) je nauka koja proučava odnose organizama, odnosno pojedinih vrsta, i njihovih zajednica (v. "Životna zajednica") prema uslovima spoljašnje sredine. **(4)**

EKOLOŠKI FAKTORI. Različite vrste uticaja koje deluju na pojedine organizme ili životne zajednice (v.). Mogu se podeliti na abiotičke (različiti fizičko-hemijski uslovi životne sredine - klimatski, edafski i orografski faktori) i biotičke (međusobni uticaji organizama), u okviru kojih se, zbog svog značaja i intenziteta, posebno izdvaja antropogeni (čovekov uticaj). **(4)**

EKOLOŠKO OBRAZOVANJE. U užem smislu je stručno osposobljavanje, usavršavanje i obuka profesionalaca u oblasti ekologije i srodnih nauka i naučnih disciplina. U širem smislu ekološko obrazovanje je sinonim obrazovanja za životnu sredinu. **(7)**

EKOSISTEM. Integrisan, složen i dinamičan sistem koji sačinjavaju biotop (v. "Životno stanište") i biocenoza (v. "Životna zajednica"), između kojih se uspostavljaju odnosi akcije (uticaj biotopa na biocenozu), reakcije (uticaj biocenoze na biotop) i koakcije (uzajamni uticaji među članovima biocenoze). Označava se i kao "biogeocenoza". U ekosistemima se odvijaju procesi kruženja materije (v.) u biološkim ciklusima (npr. ugljenika, azota, vode itd.) i proticanje energije, što čini osnovu održanja života i čitave biosfere (v.). Postoji veliki broj različitih vodenih ekosistema (reka, potok, bara, jezero itd.), koji se, prema svojoj srodnosti, grupišu u veće celine koje se označavaju kao biomi (v.). **(4)**

U zakonu definisan kao "Funkcionalno jedinstvo životne zajednice i njenog staništa, odnosno žive i nežive prirode u određenom prostoru." (Zakon o zaštiti životne sredine, Službeni glasnik RS br. 66) **(13)**

EMISIJA - ispuštanje; odnosi se, pre svega na zagađujuće gasovite materije koje se antropogenim delatnostima ispuštaju u atmosferu. Ponekad i u smislu emisije alohtonih vrsta iz zatočeništva i gajilišta. **(11)**

ENVCD (*Environmental Measures in Developing Countries*). Program mera Evropske unije u oblasti životne sredine u zemljama u razvoju. Bavi se finansiranjem projekata čiji je cilj integracija ekološke dimenzije u razvojni proces radi ostvarenja održivog razvoja u zemljama u razvoju kroz iniciranje nove generacije akcionih programa. **(8)**

ECNC (*European Centre for Nature Conservation*). Evropski centar za zaštitu prirode.

ECOWET (*Ecological - Economical Analysis of Wetlands*). Ekologija i ekonomija u vlažnim staništima.

EURONATUR. Organizacija Evropske Unije za zaštitu prirode.

EUROPARC FEDERATION. Evropska federacija nacionalnih parkova.

EUROSITE. Evropska mreža organizacija koje upravljaju prirodnim dobrima, postoji da bi se poboljšala zaštitu prirode kroz menadžment zemljištem i vodama kao i kroz razmenu informacija, za dobrobit prirode i mogućnost uživanja ljudi u njoj. **(8)**

EX-SITU, ZAŠTITA, OČUVANJE - očuvanje komponenti biodiverziteta (genetskog materijala, organizama, populacija) izvan njihovog prirodnog okruženja. **(11)**

Ž

ŽIVOTNA SREDINA.

a) Komplex faktora (abiotičkih i biotičkih) koji predstavljaju okruženje individue, vrste, odnosno po-

pulacije, uključujući životne zajednice ili ljudsku populaciju.

- b) Celokupno okruženje, fizičko i biološko, živo i neživo, prirodno, kultivisano i dograđeno, socijalno-političko, kulturno i estetsko, koje je vremenski određeno u prošlosti i budućnosti. Ovo spoljašnje okruženje u interakciji je sa unutrašnjim okruženjem čoveka koju čine potrebe i aspiracije, osećanja, očekivanja i predstave. (7)

Z

ZAŠTITA PRIRODE. Skup mera i postupaka sa ciljem da se prirodni ekosistemi u najvećoj mogućoj meri zaštite od najčešće negativnog čovekovog delovanja izazvanog društvenim razvojem koji je neusaglašen sa raspoloživim prirodnim resursima. Narušavanje prirodne ravnoteže i procesa kruženja materije i proticanja energije u ekosistemima (v.) vode do značajnih promena koje se ogledaju u njihovoj degradaciji (npr. šume uništene sečom, zemljište uništeno površinskim kopovima rudnika, reke zagađene otpadnim vodama industrije, smog kao posledica aerozagađenja itd.). Kako je nepromišljenim čovekovim delovanjem danas ugrožena čitava biosfera (v.), zaštita prirode se nameće kao zadatak celokupne svetske zajednice, što je jasno istaknuto na svetskom skupu o zaštiti životne sredine koje je OUN organizovala u Brazilu (Rio de Ženeiro) 1992. godine. Na žalost, politički, nacionalni i ekonomski principi se najčešće stavljaju iznad potrebe za sveobuhvatnim i zajedničkim delovanjem, te još uvek nema značajnih neposrednih aktivnosti na svetskom nivou u cilju smanjivanja emisije ugljen dioksida, sprečavanja širenja "prljavih" tehnologija, ograničavanja korišćenja pojedinih resursa itd.

Na osnovu najnovijih podataka, sadržanih u "Nacionalnom izveštaju o stanju životne sredine SR Jugoslavije za 1992. godinu", na području naše zemlje zaštićeno je ukupno 1440 poseb-

no vrednih objekata prirode (nacionalni parkovi - specijalni prirodni rezervati; spomenici prirode; rezervati održavane - upravljane prirode; rezervati biosfere itd.). Na području Republike Srbije zaštićeno je preko 1000 različitih objekata prirode na ukupnoj površini od 267.000 ha (5% teritorije Srbije) a na teritoriji Republike Crne Gore oko 420 objekata, na površini od 135.000 ha (čak 8% teritorije Crne Gore!). Parlament Crne Gore je i celu Crnu Goru proglasio za "ekološku državu" što je jedinstven slučaj u svetu.

Zakon o zaštiti životne sredine je u Srbiji usvojen 1991. godine i po prvi put je u Jugoslaviji dao pravni okvir u kome u ovoj oblasti deluju Ministarstvo za zaštitu životne sredine i Zavod za zaštitu prirode Srbije. Pored njih, brojne obrazovne i naučno - istraživačke institucije takođe daju značajan osnovni i primenjeni doprinos u oblasti zaštite životne sredine. (4)

ZAŠTIĆENO PODRUČJE - geografski određena površina, izdvojena ili proglašena da bi se njome upravljalo u smislu specifičnih ciljeva zaštite i očuvanja, odnosno (Kodeks v.), bilo koje mesto koje je podvrgnuto pravnom ili upravnom režimu zaštite namenjenom za očuvanje vrsta koje u njemu žive. (11)

ZAŠTIĆENO PRIRODNO DOBRO. Očuvani deo prirode posebnih prirodnih vrednosti i odlika, zbog kojih ima trajni ekološki, naučni, kulturni, obrazovni, zdravstveno - rekreativni, turistički i drugi značaj, zbog čega kao dobro od opšteg interesa uživa posebnu zaštitu. (Zakon o zaštiti životne sredine, Službeni glasnik RS br. 66/91). (13)

IBA PODRUČJA (*International Bird Areas*). Međunarodno značajna staništa ptica koja zadovoljavaju stroge kriterijume IBA programa (vrednovanje područja po značaju za ptice), čiji je nosilac organizacija *Bird Life International*. (9)

IZMENJENA (MODIFIKOVANA) SREDINA - životna sredina na koju su uticaji čoveka veći od uticaja bilo koje druge vrste, ali čiji sastavni delovi nisu kultivisani i čiji biodiverzitet nije suštinski smanjen. **(11)**

IN-SITU, ZAŠTITA, OČUVANJE - očuvanje ekosistema i prirodnih staništa i održavanje i obnavljanje vitalnih populacija vrsta/podvrsta u svom prirodnom okruženju, a u slučaju domaćih vrsta, u okruženju u kome su se razvile njihove karakteristike. **(11)**

INTERWET. Projekat zaštite i unapređenja vlažnih staništa (ekonomija i upravljanje).

INTRODUKCIJA - pokušaj da se vrsta naseli, za potrebe očuvanja, izvan utvrđenog rasprostranjenja, ali u odgovarajuće stanište i eko-geografsko područje. **(11)**

IUCN - Međunarodna unija za zaštitu (očuvanje) prirode (*World Conservation Union*), organizacija koja utiče, podstiče i pomaže društvima širom sveta da štite integritet i diverzitet prirode i obezbede ekološki održivo i ravnomerno korišćenje prirodnih resursa. To je asocijacija vladinih i nevladinih članica, kojih do sada ima preko 900, iz 137 zemalja sveta. Sedište organizacije je u Glanadu, Švajcarska. **(3)**

J

JUGOSLOVENSKI ENDEMIT (YUEND) - takson čije je ukupno (globalno) rasprostranjenje usko i skoro potpuno ograničeno na teritoriju SR Jugoslavije, bez obzira na stepen ugroženosti. Međutim, biogeografska realnost su Balkanski, Panonski, Dinarski, Balkansko-romediteranski itd. (u skladu sa biogeografskim krajinama i provincijama) endemiti, koji obično izlaze izvan granica SR Jugoslavije. **(11)**

K

KATEGORIZACIJA ZAŠTIĆENIH PRIRODNIH DOBARA.

Vrednovanje zaštićenih prirodnih dobara na osnovu utvrđenih kriterijumima u zavisnosti od suštinskih svojstava dobara (autentičnost i autohtonost, reprezentativnost, raznolikost, integralnost, pejzažna atraktivnost, starost i očuvanost dobra), funkcije i značaja dobra (ekološka, kulturno - istorijska, vaspitno - obrazovna, naučno - istraživačka, razvojna i dr.) i ugroženosti zaštićenog prirodnih dobara. (Zakon o zaštiti životne sredine, Službeni glasnik RS br. 66/91) **(13)**

KATEGORIJA ZAŠTIĆENIH PRIRODNIH DOBARA -

DRUGA. Dobra koja imaju jednu ili više sledećih osobina: 2) autentičnost sa stanovišta fundamentalnih prirodnih nauka i primenjenih biotehničkih disciplina, 3) ugroženost, smanjenje areala ili smanjenje brojnog stanja jedinki ili zajednica, poremećaj ekosistema i dr. 4) prirodni fenomen, životna zajednica ili stanište vrsta reprezentativnih obeležja na nivou regionalno - geografskih celina., 5) atraktivna pejzažna obeležja i kulturno-istorijske vrednosti, 6) dobra od izuzetnog značaja za očuvanje kvaliteta životne sredine i za očuvanje i regulaciju klime. **(13)**

KATEGORIJA ZAŠTIĆENIH PRIRODNIH DOBARA - PR-

VA. Dobra koja imaju jednu ili više sledećih osobina od izuzetnog značaja za Republiku: 1) autentičnost sa stanovišta fundamentalnih prirodnih nauka; 2) reprezentativnost u smislu reliktnosti, endemnosti, jedinstvenosti i dr. u svojoj vrsti; 3) raznolikost prirodnih pojava i fenomena, bogatstva vrsta i ekoloških procesa; 4) integralnost staništa, ekosistema, predela, bioma i ekoloških procesa; 5) pejzažne vrednosti u smislu atraktivnosti sa specifičnim rasporedom ekosistema, zajednica i vrsta, estetske, kulturno obrazovne i istorijske vrednosti; 6) ugroženost brojnog stanja jedinki, vrsta ili zajednica ispod minimuma regeneracije, rapidno smanjenje areala i poremećaj ekosistema. Nacionalni parkovi i prirodna dobra zaštićena po međunarodnim propisima su dobra I kategorije. **(13)**

KATEGORIJA ZAŠTIĆENIH PRIRODNIH DOBARA - TREĆA. Sva dobra koja nisu razvrstana u I i II kategoriju (V. "Kategorija zaštićenih prirodnih dobara - prva" i "Kategorija zaštićenih prirodnih dobara - druga"). (Zakon o zaštiti životne sredine, Službeni glasnik RS br. 66/91) **(13)**

KODEKS PONAŠANJA ZA OČUVANJE UGROŽENIH ŽIVOTINJA I BILJAKA I DRUGIH VRSTA (Geneva/New York : ECE/ ENVWA/24 1992) - kolektivni odgovor vlada evropskih država na Deklaraciju ECE o očuvanju flore i faune i njenih staništa iz 1988. sa ciljem da se očuvaju ugrožene, migratorne i za Evropu karakteristične vrste. Sadržuje različite preporuke, među kojima je i podsticaj za sastavljanje nacionalnih popisa vrsta od međunarodnog značaja. **(11)**

KOMISIJA ZA OPSTANAK VRSTA (*Species Survival Commission - SSC*) pri IUCN 1980. osnovala u Kembridžu Centar za praćenje zaštite (*Conservation Monitoring Center*). **(11)**

KONVENCIJA - međunarodni sporazum, odnosno dokument o njemu i instrumenti za njegovo sprovođenje. **(11)**

KONVENCIJA O BIOLOŠKOM DIVERZITETU. Okvir za akcioni plan zaštite biodiverziteta, kako bi se sprečila redukcija biodiverziteta i vrsta, a zbog međuzavisnosti različitih vrsta i ekosistema nezavisno od granica jedne države ovaj plan se sprovodi na internacionalnom nivou. Evropska zajednica ratifikovala je konvenciju decembra 1993. godine, a Evropska unija ima vodeću ulogu u sprovođenju ciljeva konvencije. **(8)**

KONCEPT ODRŽIVOG RAZVOJA. Inkorporira tri oblasti: ekonomiju, ekologiju i pravičnost (nepristranost). ODRŽIVI RAZVOJ je razvoj u pravcu zadovoljavanja potreba sadašnjih generacija ne ugrožavajući mogućnost budućim da zadovolje njihove potrebe. (*Brundland Commission Reporting*, 1987). Koncept održivog razvoja bila je ideja vodilja na Zemaljskom Samitu u Rio de Ženeiru 1992. godine. **(8)**

KORIŠĆENJE PRIRODNIH RESURSA - u novije vreme sve češće u smislu upotrebe prirodnih bogatstava u skladu (kompatibilno) sa principima trajno održivog (uravnoteženog) razvoja. **(11)**

KRITIČNO UGROŽENA VRSTA - vrsta koja se nalazi u neposrednoj opasnosti od iščezavanja (*CR - CRITICALLY ENDANGERED*). (3)

KRUŽENJE MATERIJE. Planetarni ciklus koji se odvija u ekosistemima (v.); ciklus u kome jedna te ista količina materije kruži kroz živa bića (biološki ciklusi) kao i između živih bića i spoljašnje sredine (biogeohemijski ciklusi). Posebno su važni ciklusi kruženja ugljenika, azota, kiseonika, fosfora i vode, kojima se onemogućava trajno vezivanje tih supstanci u nekim jedinjenjima, čime bi one bile blokirane, tj. nedostupne živim organizmima. Zajedno sa proticanjem energije kruženje materije čini osnovu održanja biosfere (v.). (4)

L

LIFE 2 (*Financial Investment for the Environment*). Program finansijskih investicija Evropske unije za životnu sredinu. Odnosi se na razvoj i primene politike i zakonodavstva Evropske Zajednice u oblasti zaštite životne sredine. (8)

M

MEDA (*Financial and Tehnical Measures to Acompany the Reform of Economic and Social Structures of the Meditarranean Non-member Partners in the Framework of Euro-Meditarrean Partnership*). Program pratećih finansijskih i tehničkih mera za reformu ekonomskih i socijalnih struktura mediteranskih partnera (zemlje nečlanice) u okviru evromediteranske saradnje. Program je podrške mediteranskim partnerima za reformu ekonomskih i socijalnih struktura i otklanjanje socijalnih i ekoloških posledica u procesu ekonomskog razvoja. (8)

MEDCOM (The Mediterranean Wetlands Committee).

Komitet za zaštitu mediteranskih vlažnih staništa.

MEDWET. Projekat zaštite mediteranskih vlažnih staništa (*Mediterranean Wetlands*).

MEĐUNARODNO ZNAČAJNE VRSTE (OD MEĐUNARODNOG ZNAČAJA) - GLOBALNO ZNAČAJNE (v.) vrste za čije očuvanje Jugoslavija, kao država - areal (v.) ima međunarodnu odgovornost, bilo da se u Jugoslaviji te vrste smatraju ugroženim ili ne, a u njih spadaju: **(1)** vrste uključene u Evropsku crvenu listu globalno ugroženih biljnih i životinjskih vrsta iz 1991. i one koje se nalaze u ECE (v.) regionu, za koje se kasnije može utvrditi da su ugrožene u celom svetu; **(2)** vrste za čiju je značajnu proporciju ukupnog areala ili populacije odgovorna Jugoslavije; i **(3)** sve ostale vrste označene i priznate za vrste od međunarodnog značaja. **(11)**

MIGRATORNA VRSTA (u smislu CMS) - celokupna populacija ili bilo koji geografski izdvojen deo populacije neke vrste ili nižeg taksona divlje (v.) životinje, čiji znatni deo ciklično i predvidljivo prelazi jednu ili više nacionalnih državnih granica. **(11)**

MONITORING - trajno, dugoročno ili periodično praćenje i procena bioloških i ostalih ekoloških promena (parametara) korišćenjem određene metodologije. **(11)**

N

NATURA 2000. Program uspostavljanja evropske ekološke mreže, koju će sačinjavati posebno zaštićena područja, a radi zaštite prirodnih staništa i vrsta u njima koje su od posebnog značaja za evropsku uniju. Uspostavljanje mreže NATURA 2000 propisano je Direktivom o zaštiti staništa EU (92/43/EEC). **(8)**

NACIONALNI (YUTY) TAKSON - čiji je tipski (klasičan) lokalitet (ili *Terra typica*) na teritoriji SR Jugoslavije. (Sub)populacija sa tipskog lokaliteta može se smatrati neponovljivom i po tome međunarodno

ili globalno značajnom (v.), a njeno očuvanje jugoslovenskom nacionalnom obavezom. (11)

NACIONALNI PARK. Veće područje sa prirodnim ekosistemima visoke vrednosti u pogledu očuvanosti, složenosti građe i biogeografskih obeležja, sa raznovrsnim obeležjima izvorne flore i faune, reprezentativnim fizičko - geografskim objektima i pojavama i kulturno - istorijskim vrednostima i predstavlja izuzetnu prirodnu celinu od nacionalnog značaja. (13)

Nacionalni parkovi predstavljaju posebno značajne i vredne prirodne i predeone celine naše zemlje. Ta područja se od ostalih izdvajaju po svojoj očuvanoj ili samo neznatno izmenjenoj prirodi, velikom biodiverzitetu (v.), retkim biljnim (v.) i životinjskim vrstama, geološkim, geomorfološkim i hidrološkim specifičnostima, ali i kulturno - istorijskim spomenicima i etnološkim vrednostima. Od 1952. godine na teritoriji SR Jugoslavije je proglašeno 9 nacionalnih parkova; u Srbiji: Fruška gora, Đerdap, Kopaonik, Tara, Šar planina i u Crnoj Gori: Durmitor, Biogradska gora, Skadarsko jezero i Lovćen. Ukupna površina nacionalnih parkova je 247.500 ha (oko 4% ukupne teritorije SRJ). Nacionalni parkovi obezbeđuju jedan od najviših integralnih oblika zaštite prirode koji je zasnovan na ekološkom konceptu da se biljne i životinjske vrste, njihove populacije, biocenoze i ekosistemi u celini najefikasnije i jedino mogu zaštititi kroz celovitu zaštitu njihovih prirodnih staništa. (4)

NACIONALNI SAVET ZA ZAŠTITU GEO-NASLEĐA JUGOSLAVIJE. Formiran 1995. godine u Novom Sadu, kao savetodavno telo koje usmerava aktivnosti na geo-nasleđe. Sedište je u Zavodu za zaštitu prirode Srbije, a predsednik je akademik Nikola Pantić. (5)

OBRAZOVANJE ZA ŽIVOTNU SREDINU. Proces razvoja znanja, veština i odnosa ljudi svih uzrasta, za-

nimanja i prethodnog obrazovanja prema prirodi i životnoj sredini; skup programa i oblika obrazovanja u oblasti zaštite prirode i životne sredine; oblast delatnosti institucija za formalno i neformalno obrazovanje kao i drugih specijalizovanih ustanova. (7)

OČUVANJE BIODIVERZITETA - prezervacija (ili integralna zaštita), održavanje, trajno održivo korišćenje, obnavljanje i unapređenje komponenti biološkog diverziteta. (11)

P

PARK PRIRODE. Područje dobro očuvanih prirodnih svojstava voda, vazduha i zemljišta, preovlađujućih prirodnih ekosistema i bez većih degradacionih promena predeonog lika i u celini predstavlja značajni deo očuvane prirode i zdrave životne sredine. (13)

PARKS FOR LIFE (*IUCN/WCPA* - svetska komisija za zaštićena područja, *Europarc Federation, WWF, WCMC, BLI*, 1994.) je akcioni plan za zaštićena područja u Evropi, okvir za 30 prioriternih projekata u oblasti zaštite prirode na evropskom nivou. (6)

PEBLDS (*Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy*) - Pan-evropska strategija očuvanja biološkog i predeonog diverziteta.

PHARE (*Assistance to the Reform Process in Certain Countries of Central and Eastern Europe*). Program tehničke pomoći Evropske unije za zemlje Centralne i Istočne Evrope. PHARE program je inicijativa Evropske Unije čiji je cilj obezbeđivanje sredstava neophodnih zemljama istočne i centralne Evrope u procesu ekonomske transformacije i jačanja demokratije. (8)

POPULACIJA - grupa jedinki iste vrste koje u datom periodu vremena naseljavaju isti prostor i koje imaju realnu mogućnost da stupe u procese razmnožavanja (razmene genetičkog materijala). (3)

PRETHODNA ZAŠTITA. Preduzimanje neophodnih radnji i mera radi zaštite i očuvanja prirodnog dobra za

koje se pretpostavlja da može imati svojstvo zaštićenog prirodnog dobra, dok se ne donese akt o njegovoj zaštiti. (Zakon o zaštiti životne sredine, Službeni glasnik RS br. 66/91) **(13)**

PRIRODNA BAŠTINA (u smislu Pariske konvencije o Svetskoj kulturnoj i prirodnoj baštini) - Prirodne odlike koje se sastoje od fizičkih ili bioloških formacija ili grupa takvih formacija, a imaju svetski izuzetnu vrednost sa estetskog ili naučnog gledišta; takođe i geološke i fizičkogeografske formacije i tačno određene površine koje predstavljaju staništa ugroženih vrsta životinja i biljaka od svetski izuzetne vrednosti sa gledišta nauke i zaštite i očuvanja prirode; takođe i mesta u prirodi ili tačno određene površine u prirodi koje su od svetski izuzetne vrednosti sa gledišta nauke, zaštite i očuvanja prirode ili kao prirodne lepote. **(11)**

PRIRODNE RETKOSTI. Biljne ili životinjske vrste, ili njihove zajednice kojima je ugrožen opstanak u prirodnim staništima ili im populacije brzo opadaju, a područje rasprostranjenja se smanjuje, ili su retke po rasprostranjenju, kao i vrste koje imaju poseban značaj sa ekološkog, biogeografskog, genetskog, privrednog, zdravstvenog i drugog stanovišta. **(13)**

ProGEO. Evropska asocijacija za konzervaciju geo(loškog) nasleđa, osnovana 1988. u Holandiji. Do sada uključene gotovo sve zemlje Evrope, koje su organizovane po regionalnom principu u radne grupe (WG). **(5)**

PROGRAM ČOVEK I BIOSFERA (MAB, Man and Biosphere, UNESCO). Program formiranja rezervata biosfere radi očuvanja biološkog diverziteta u harmoniji sa potrebama očuvanja kulturnih vrednosti koje sa njima povezane. Program je objedinjena zaštita biodiverziteta, kulturnih vrednosti određenog područja i ekonomskog razvoja. **(8)**

R

RAMSARSKA KONVENCIJA. Konvencija o očuvanju i usaglašenom korišćenju močvarnih područja,

kao regulatora režima voda i staništa karakteristične flore i faune, naročito ptica močvarica. Konvencija o močvarama koje su od međunarodnog značaja, naročito kao staništa ptica močvarica. (9)

RAMSARSKA PODRUČJA. Vlažna staništa koja ispunjavaju uslove Ramsarske konvencije i po tom osnovu nalaze se na list UNESCO-a Ramsarskih područja. (9)

RASPROSTRANJENJE (RANGE) - globalna distribucija, ukupni areal, odnosno (CMS.) sve površine kopna ili voda na kojima vrsta živi, povremeno boravi, kojima prolazi ili nad kojima preleće u bilo kojem trenutku u okviru svojih normalnih seoba, a izražava se nabrojanjem država ili subkontinentalnih kategorija i opisom karakterističnih graničnih tačaka, ili (Kodeks, v.) geografski prostor kopna i voda koji jedna vrsta nastanjuje u bilo kojoj fazi životnog ciklusa, uključujući i svako zemljište ili vodu koju vrsta prelazi u bilo kom trenutku na svom normalnom migracionom putu. (11)

RACIONALNO KORIŠĆENJE PRIRODNIH RESURSA - korišćenje prirodnih resursa na način i u meri koja ne vodi do njihovog dugoročnog smanjenja. (11)

REŽIM ZAŠTITE. Skup mera i uslova kojima se određuje način i stepen zaštite, korišćenja, uređenja i unapređenja zaštićenog prirodnog dobra. (Zakon o zaštiti životne sredine, Službeni glasnik RS br. 66/91) (13)

REZERVAT PRIRODE, OPŠTI - je izvorni ili neznatno izmenjeni deo prirode, osobitog sastava i odlika biljnih i životinjskih zajednica, kao delova ekosistema, namenjenih prvenstveno održavanju genetskog fonda. (13)

REZERVAT PRIRODE, SPECIJALNI. Predeo u kome je posebno izražena jedna ili više prirodnih vrednosti koje treba posebno štiti ili prirodnih pojava koje treba pratiti ili usmeravati. (13)

REZERVATI BIOSFERE (MAB područja). Područja kopnenih i obalskih/morskih ekosistema koja su međunarodno priznata UNESCO-vim programom Čovek i biosfera (*MAB, Man and Biosfera*). To su područja u kojima su očuvani biološki diver-

zitet i kulturno istorijske vrednosti, zbog čega predstavljaju idealne lokalitete za istraživanje, dugoročno praćenje (monitoring), obuku, obrazovanje, obaveštenost šire javnosti o njihovim vrednostima, uz omogućavanje lokalnim zajednicama da u punoj meri budu uključene u očuvanje i održivo korišćenje resursa. (8)

REZERVATI PRIRODNOG OBNAVLJANJA (BIOGENEZE); označavaju se i kao biogenetski rezervati - Evropska mreža biogenetskih rezervata (*European Network of Biogenetic Reserves*) 1994. Evropski Savet, Strazbur, treba da obezbedi očuvanje reprezentativnih primera evropskih staništa, biocenoza i ekosistema, kroz mrežu biogenetskih rezervata, zaštićenih područja, od posebnog značaja za očuvanje živih organizama, odnosno biogeneze (prirodne produkcije i reprodukcije živih organizama), po konceptu slični značajnim područjima (v.). (11)

S

SVETSKA PRIRODNA BAŠTINA. Dobra koja su po svojim osobinama jedinstvena u svetu, po kom osnovu se nalaze na UNESCO-voj listi svetske prirodne baštine i time uživaju specijalan režim zaštite na međunarodnom nivou. (8)

SVETSKA FONDACIJA ZA PRIRODU (WWF), *World Wide Fund For Nature* (ranije *World Wildlife Fund*), Gland, Switzerland. (11)

SVETSKI SISTEM ZA GEOGRAFSKO RASPROSTRANJENJE BILJAKA (*World Geographical Scheme for Recording Plant Distributions*) - međunarodni standardi za iskaze geografskog rasprostranjenja, izrađeni od strane Međunarodne radne grupe za botaničke taksonomske baze podataka (TDWG). (11)

SPECIJALNI REZERVAT PRIRODE - je predeo u kome je posebno izražena jedna ili više prirodnih vrednosti koje treba posebno štiti ili prirodnih pojava koje treba pratiti ili usmeravati. (3)

SPOMENIK PRIRODE. Prirodni objekat ili pojava, fizički jasno izražen i prepoznatljiv, reprezentativnih geomorfoloških, geoloških, hidrogeografskih, botaničkih i drugih obeležja, po pravilu atraktivnog i markantnog izgleda ili neobičnog načina pojavljivanja kao i ljudskim radom formirana botanička vrednost (pojedinačna stabla, drvoređi, parkovi, arboretumi, botanička bašta i dr.) ukoliko ona ima poseban značaj. **(13)**

STRATEGIJA (u oblasti očuvanja i zaštite) - plan, način (metod) ili niz postupaka (mera) za postizanje određenog cilja u oblasti očuvanja i zaštite. **(11)**

STRATEGIJA ZAŠTITE BIODIVERZITETA EVROPSKE UNIJE. Usvojena je februara 1998. godine i predstavlja politiku rada sektora za zaštitu biodiverziteta EU. Zaštita biodiverziteta je direktno regulisana Direktivama o zaštiti ptica i staništa. **(8)**

T

(TRAJNO) ODRŽIV(O) (SUSTAINABLE) KORIŠĆENJE, RAZVOJ - razvoj na bazi takvog (uzdržanog) korišćenja prirodnih resursa, koje obezbeđuje i budućim generacijama bar isti nivo korišćenja. često se naziva i uravnoteženim razvojem, jer, bar u slučaju obnovljivih resursa, podrazumeva ravnotežu između uzimanja i obnavljanja. **(11)**

U

UGROŽENI TAKSON - *sensu lato*: svaka vrsta/podvrsta, predmet zanimanja institucija i organizacija koje se bave zaštitom i očuvanjem prirode odnosno životne sredine; *sensu stricto*: takson je ugrožen ako nije krajnje ugrožen, ali se suočava sa vrlo visokom verovatnoćom da će iščeznuti u prirodnim uslovima u bliskoj budućno-

sti, što se utvrđuje jednim od kriterijuma IUCN. Jugoslovenska ugrožena (YUE) vrsta/podvrsta - *sensu stricto*: koja je u opasnosti da iščezne (v.) u Jugoslaviji, jer joj je opstanak u toj meri ugrožen, da se bez preduzimanja efikasnih mera očuvanja ne može spontano sačuvati, bez obzira da li je kao vrsta/podvrsta globalno ugrožena (v.). (11)

UNEP (United Nations Environmental Program). Program za životnu sredinu Ujedinjenih nacija.

UNIŠTAVANJE (DESTRUKCIJA) STANIŠTA/ EKOSISTEMA - promene staništa/ ekosistema u procesu promene namene prostora za potrebe privrede (na primer uvođenje monokultura na velikim prostorima) koje vode iščezavanju biodiverziteta. (11)

C

CITES. Međunarodna konvencija o trgovini ugroženim divljim biljnim i životinjskim vrstama.

CRVENA KNJIGA - naučna publikacija koja sadrži opširne podatke o osnovnim karakteristikama vrste, o stepenu njene ugroženosti, faktorima ugrožavanja, kao i predloge mera za zaštitu same vrste. Predstavlja naučnu osnovu za pokretanje konkretnih vidova zaštite.

CRVENA LISTA - naučna publikacija koja sadrži spisak ugroženih vrsta, sa najosnovnijim podacima o stepenu ugroženosti i rasprostranjenju. Predstavlja osnovu za izradu Crvenih knjiga.

W

WCMC - Svetski monitoring centar za očuvanje prirode.

WWF (World Wide Fund For Nature). Svetska fondacija za prirodu.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

349.6(035)

340.137:502.14(4)

502.14(094.2)

ЂОРЂЕВИЋ, Сретен

Vodič kroz praktičnu primenu Arhuske konvencije i Mali
ekološki rečnik / Sreten Đorđević & Miloš Katić. - Beograd : Medija
centar, 2004 (Beograd : Libra). - 67str. ; 24 cm

Tiraž 150.

ISBN 86-82827-34-4

1. Катић, Милош

а) Право заштите околине - Приручници б) Животна средина
- Заштита - Конвенције

COBISS.SR-ID 114216716